

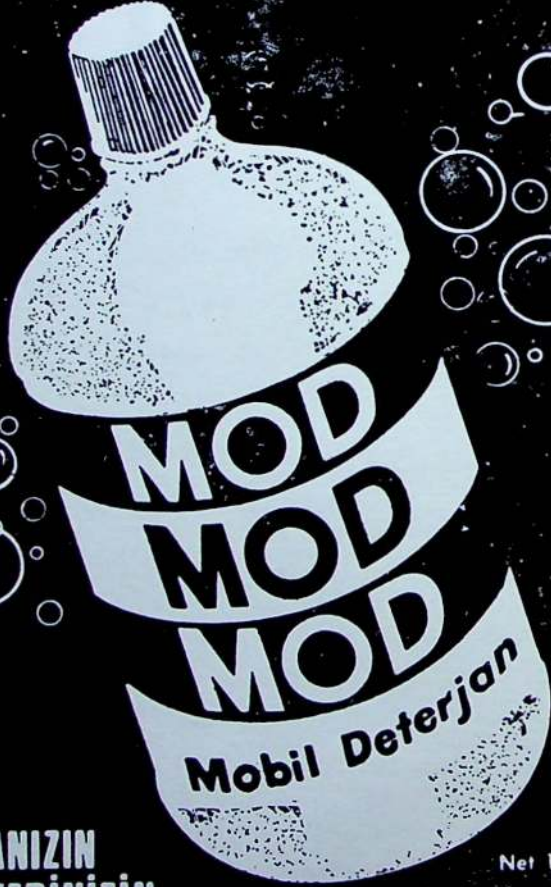
banka

meslek
ve fikir
dergisi

Sevgili Okuyucularımız	3	Banka Dergisi
İktisadi Durum ve Geleceği	4	Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
Gelişmiş Ülkelerin Maliye Politikasında Yeni Eğilimler	10	Prof. Dr. Fritz Neumark
II. Türkiye Sevk ve İdarecilik Kongresi Kapanış Konuşması	29	Adnan Erkmenol
Sigorta İşletmeciliği ve Türkiye'de Sigorta Faaliyetleri	43	Dr. M. Kemâl Yoğurtçugıl
İktisadî Devlet Teşekküllerinde İlgüçü Produktivitesi ve Ücretler	48	Prof. Dr. Haydar Kazgan
«Türk Vergi Sistemi'nin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri» Seminerinden İzlenimler	60	Necdet Durakbaşı

Kasım - 1970

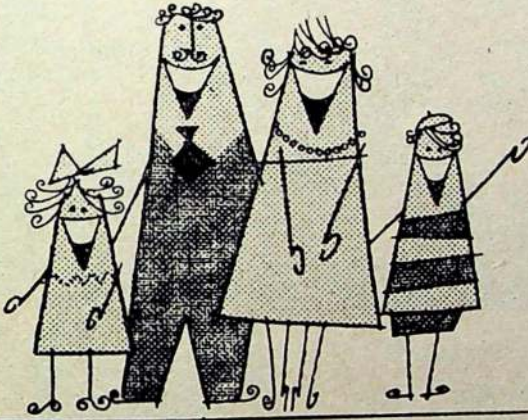
cilt: 7 - sayı: 11

* YUVANIZIN
* İŞ YERİNİZİN
* BÜTÜN TEMİZLİK İŞLERİNİZİN
EN ÜSTÜN TEMİZLEYİCİSİ

Net 1000 Gramdır

Florürlü diş macunu

Diş etlerini kuvvetlendirir
Diş minelerini sertleştirir
Çürümeleri önler

**gündüz
ışığını
aratmaz!**

Sadece "ampul"
demektense
alırken ısrarla
EDISON isteyiniz!

92

EDISON

BOL IŞIK

AZ SARFIYAT

banka

AYLIK MESLEK VE FİKİR DERGİSİ
KASIM 1970 — CİLT : 7 — SAYI : 11

Sahibi

Banka Yayınları ve Kültür
Ltd. Şti. Adına

Dr. Nezih H. Neyzi

Yazı İşleri Müdürü

Mustafa A. Aysan

Basıldığı yer

Menteş Matbaası

İdare Yeri

İmam Sok. No. 1 Kat 2
Beyoğlu - İstanbul
Telefon : 49 22 67

Posta Kutusu

No. 769, Karaköy - İstanbul

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu
Necdet Durakbaşa
Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
Alp Gürus
Dr. Nezih H. Neyzi

Abone

Yıllık 42 Tl. Altı aylık 21 Tl.

İlan Tarifesi

Arka Dış Kapak 700 Tl.
Arka iç kapak, 2. S. 500 Tl.
Ön iç kapak, 1. S. 600 Tl.
İç Sahifeler 400 Tl.

Abone ve ilân bedelleri
Derginin T. C. Ziraat Ban-
kası Beyoğlu Şubesindeki
768 numaralı ve T. İş Ban-
kası Parmakkapı Şubesi-
deki 271 numaralı hesabına
gönderilebilir.

Sevgili Okuyucularımız

A. P. Kongresi, 21 - 23 Ekim 1970 tarihleri arasın-
da Ankara'da toplandı, Başbakan Demirel'i ve tutu-
munu alkışlarla tasvip etti. Dileğimiz bu alkışların
gerçek halk oyunu da yansıtmış olmasıdır. Ancak, bu
hususla esaslı şekilde kuşkulu olmak için sebepler
vardır.

Kongreden bir gün önce Meclis Başkanı Ferruh
Bozbeyli bu görevinden ayrılmıştır. Bozbeyli, bu güne
kadar, halk oyunda dürüstlüğü, doğru sözlülüğü, olgun
davranışı ile haklı bir isim yapmıştır. Ayrılışında, ak-
tif politikaya geçerken, uğraşacağı amaçları şöyle sı-
ralamıştır:

«Genç demokrasmizin maruz kaldığı tehlikelere
karşı ciddi tedbirler alınmalıdır. Demokrasmize yönel-
tilen tenkitlerin de değeri üzerinde ciddiyetle durulma-
lıdır. Seçim sistemi islah edilmeli, her kademedede yapı-
lan seçimler, samimiyetin ve liyakatın aynası olmalı-
dır. Seçimlerin yeni ümitler getirmesi ve seçim sonuç-
larına saygı, ancak, bu suretle mümkün hale gelir.»

Sayın Bozbeyli sanırsız ki Demokrasmizin temel
davasına açıklıkla, cesaretle parmak basmıştır. Halkın
seçtiği (delegelerin değil) ve kendilerinin halk tarafın-
dan seçildiklerine inanan (delegelerce değil) değerli
kimselerden kurulu bir meclis teşkil edilemedikçe, Yur-
dumuzda demokrasi, yoluna giremeyecektir. Herhalde
bu arada Senato'nun da üzerinde durmak ve bu lükse
Yurt gerçeklerinin ne derece katlanabileceğini de araş-
tırmak gerekecektir.

Temmuz 1970 sayımızda mes'ele bu şekilde ortaya
konulmuştur. Bozbeyli'nin aynı görüşte olması, bu gö-
rüşe katılacak daha birçok parlamenterin de buluna-
cağı inancını verdiğinden, bizleri çok sevindirmiş, ümit-
lendirmiştir.

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyetinin
25 - 30 Eylül 1970 tarihleri arasında «Türk Vergi Sis-
teminin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri» konu-
sunda İstanbul'da Tarabya Otelinde tertiplediği semi-
ner'e dair izlenimler bu sayımızda Necdet Durakbaşa
tarafından verilmektedir.

Ayrıca, çoğu iktisatçımızın hocası, Neumarık'ın
«Gelişmiş Ülkelerin Mali Politikalarında Yeni Tema-
yüller» tebliği de sütunlarımıza aynen alınmıştır.

Sevgi ve Saygularımızla
BANKA Dergisi

GÖSTERGELER NE DİYOR?

Mali Piyasalar (Milyon TL.)	1968	1969	1970*	Ay ya da Yıl sonları itibariyle		
				Eylül 1969	Eylül 1970	Ekim* 1970
T. C. Merkez Bankası						
Altın ve döviz mevcutları						
(Milyon dolar)	40	200	50	119	253,5	290
Hazineye kısa vadeli avans	2182	3057	5000	3117	4336	4300
Banknot ve ufak para (1)	8238	9081	12000	9126	11000*	11500
Para hacmi (2)	25968	30127	35000	26981	31500*	32000

Bankalar (Milyon TL.)

Konsolide mevduat	26115	30759	33000	26919	29500*	30500
Banka kredileri	27575	33182	35000	31090	36000*	36500
Sanayi kredileri	1248	1498	1800	1466	1900*	1900
Tarım kredileri	7115	8554	9500	7286	8900*	9000
Küçük esnaf kredileri	777	971	1300	946	1200*	1250
İpotekli krediler	2139	2295	2700	2165	2365*	2370

Fiatlar (ay ve yıl ortalamaları)

İstanbul Ticaret Odası						
toptan eşya fiatları genel						
indeksi (1963 = 100)	122,1	132,2	152	132,0	146,2	150,0
İstanbul geçinme						
indeksi (1963 = 100)	125,0	131,2	153	132,3	147,6	152,0
Altın külçe fiyatı	17,1	19,2	20,0	19,0	19,0	20,5

- 1) Bankalar ve Merkez Bankası kasalarındaki banknot ve ufak paralar toplamı hariç.
- 2) Banknot ve ufak para vadesiz tasarruf mevduatı ve vadesiz ticari mevduat.
- (*) Kendi tahminlerimiz

Üretim (Bin ton) :	1970		
	1968	1969	Tahmini
Buğday	9 520	10 500	10 000
Pamuk	435	385	400
Şeker pancarı	4 716	4 600	4 700
Tütün	163	127	180
Pamuklu dokuma (milyon metre)	749	850*	1 000
Oto dış lastiği (bin adet)	985	1 131	1 150
Çimento	4 731	5 795	7 000
Sunî gübreler	442	474	550
Çelik ingot	1 110	1 170	1 250
Elektrik (milyon kws)	6 886	7 830	8 800
Ham Petrol	3 105	3 599	4 200
Demir cevheri	1 906	2 524	3 300
Krom	588	674	750
İnşaat ruhsatları (bin m ²)	14 381	17 156	20 000

İş Gücü (Bin kişi) :

Sigortalı işçi sayısı (Eylül sonu)	1 206	1 105	1 300
Tarım - dışı büyük iş yerlerinde çalışanlar sayısı	940	980	1 100
Yurt - dışında çalışanlar sayısı	247	338	460
Yurt - dışında çalışmak için sıra bekleyenler	600	785	900

Cari Fiatlarla Yatırımlar (Milyar TL.) :

Kamu sabit yatırımları	11,8	12,2	12,2
Özel sabit yatırımlar	9,0	10,6	12,3
Stok değişimleri	2,4	2,3	3,5
Yatırım toplamı	23,2	25,1	28,0

Dış Ödemeler (Milyon dolar) :

İthalât	764	801	950
Dış borç ve faiz ödemeleri	106	147	190
Toplam	870	948	1140
İhracat	496	537	650
İşçi dövizleri	107	141	250
Toplam	603	678	900
Diğer döviz kaynakları	267	270	240

İKTİSADİ DURUM VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Mustafa A. AYSAN

İş Hayatı

İş hayatı, önemli nedenleri olan önemli sıkıntılar içinde. Devalüasyon-
dan sonra alınan tedbirler, sanayiın yılbaşındanberi artarak devam eden sıkıntılarını gidermeye yetmemiş, önemli ölçüde genişletici Merkez Bankası politikalarına rağmen, para, hammadde ve teçhizat, yedek parçalar ve genellikle sanayi faaliyetleri için gerekli bütün ithâl maddeleri alanındaki darlıklar devam etmektedir. Bütün resmî ifadelerin aksine hammadde ithalâtındaki hızlanma, bu alandaki şiddetli ihtiyaçların karşılanmasını sağlayamamış, dahilde temel ham ve ara maddeler üreten devlet işletmelerindeki üretim ve dağıtım aksaklıkları sebebiyle dahilden ham ve ara mal sağlayacak istihlâk malları üreten sanayiın bu alandaki ihtiyaçları dahi yeterli ölçüde karşılanamamıştır.

Transferlerdeki hafif hızlanma, iş hayatı için önemli bir finansman problemi yaratmıştır. Ekonomik gelişmenin en hızlı büyüyen (yılda % 12) sektörü olan sanayiın devalüasyonla artan fon ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerçekten zamanı iyi seçilmiş bir tedbir olarak ortaya atılan orta vadeli krediler konusunda bir türlü uygulamaya başlanamaması, yılbaşındanberi artarak çok şiddetlenmiş olan sanayiın fon ihtiyaçları konusunda olumlu sonuçların alınmasını önlemiş bulunmaktadır. 1970 Malî Yılında artan devlet harcamalarının yapılmasındaki gecikmeler, sanayiın fon ihtiyaçlarını arttıran bir faktör olarak önemini arttırmaktadır. 1970 Finansman Kanunu'nun Devlet Hazinesine getireceği ödeme gücünden olumlu sonuçlar alınmasının 1971'e kalacağı anlaşılmaktadır.

Son haftalarda tedavül hacmindeki çok hızlı artışlara rağmen, önümüzdeki günlerde, «para darlığı»nın ve bu durumla ilgili yakınmaların artacağı beklenmelidir.

Özel kesim işletmeleri, bu alanda halâ devlet yardımlarına umut bağlamış görünmektedirler. Oysa, ekonomik gelişmeler, hükümet kararları ne olursa olsun, bu alanda özel kesim işletmelerinin çok önemli bazı tedbirler alabileceklerini göstermektedir. Küçük işletmelerin çeşitli şekillerde güçlerini birleştirmeleri, bu usullerin başında gelmektedir. İş hayatını ve özellikle özel sanayii her cepheden saran güçlüklerle başka türlü baş etmeye imkân görülmemektedir. Hükümetin, aldığı iyi niyetli tedbirlerin bir çoğunda dahi, iyi

niyetlerin uygulanmasında, etkili uygulama yollarının bulunmasında, çeşitli nedenlerle çaresiz kaldığı, artık çeşitli örneklerle ortaya açıkça çıkmıştır.

Bu örneklerin en yenilerinden biri develüasyondan sonra fiatların yükselmesini önlemek için açılan büyük kampanyadır. Ancak, kampanyanın ilk hızı geçtikten sonra, Ekonomik Komite, İl Fiat Kontrolü Komiteleri, Etiket ve Pazarlıksız Satışlar mecburiyeti gibi tedbirlerin, «göstermelik» propaganda aletleri olmaktan öteye geçemeyecekleri anlaşılmıştır. Birçok alanlarda mal arzının arttırılmasıyla desteklenmesi gerekli olan bu tedbirlerin, asıl etkisi olacak bu destekten yoksun bırakılması, develüasyon ve birlikte alınan bazı vergi arttırma tedbirleri yüzünden açık maliyet artışlarına rağmen, bazı sanayiciler tarafından istenen fiat arttırma isteklerinin başlangıçta kategorik olarak reddedilmesinden sonra tek tek kabul edilmeye başlanmış olması, Devlet Plânlama Teşkilâtı, Maliye, Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları gibi hükümetin emrindeki bütün inceleme ve karar organlarına ek olarak, yetki ve sorumlulukları belli olmayan bir «Ekonomik Komite» nin Türk Ekonomik hayatına hediye edildikten sonra aldığı iyi incelenmemiş kararlar, hızlı fiat yükselmelerini önlemek üzere alınan propaganda tedbirlerinin değerini küçültmüş ve nitekim hızlı fiat artışları, Eylül ayından itibaren fiat indekslerine yansımaya başlamıştır.

Bu sebeptendir ki, özel kesim sanayi işletmeleri «başlarının çaresine» bakmalıdırlar. Ortak Pazar'a geçiş döneminin başlamak üzere olması, % 98' den fazlası 10'dan az işçi çalıştıran imalât işletmelerimizin cılız malî bünyeleri, bu gelişmeler içinde işletme birleşmelerini, her zamankinden daha gerekli duruma getirmiş bulunmaktadır. İzmir'de küçük kuru üzüm ihracatçıları ile kuru incir imalâtçılarının iki büyük şirket içinde birleşme kararları, iş hayatında, bu eğilimin gelecek aylarda gittikçe güçleneceğini göstermektedir. İstanbul'da Teztaş İlaç Şirketinin, İltaş İlaç Şirketi sermayesine % 22 oranında katılmaksuretiyle, iki şirket güçlerinin birleştirilmesi, bu alanda önemli bir örneği vermiş bulunmaktadır. Bu tür gelişmelere, Tekstil ve Trikotaj, Alüminyum mutfak eşyası, Ayakkabı ve Deri İmalâtı, Bankalar, Basın ve Yayınevleri, Gazetecilik gibi, küçük çok sayıda işletmenin birbiriyle kıyasıya rekabet ettiği iş dallarında büyük ihtiyaç vardır. Aksi halde, 1970'in ilk 10 ayında hızlanmış olan, konkardato ve iflâslar ve protestolu senetler hacmi artacak, gelecek günlerdeki önemli para ihtiyaçları içinde en çok, küçük sanayi işletmeleri ezilecektir. Bu günlerde birbirleriyle bütün topluluğa zararlı bir tartışma içine düşmüş Ticaret ve Sanayi Odaları ile Türkiye Odalar Birliğine önemli ödevler düşmektedir. Bu teşekküller, kota dağıtımı ve benzeri faaliyetler ile birer «devlet dairesi» özelliklerini terkederek üyelerinin birleşmeleri ve güçlenmesi alanında gerçekten «meslekî» çalışmalara daha geniş ölçüde başlamalıdır.

Ashında özel kesim meslekî teşekkülleri, işletmelerin ekonomik kalkınma

hedeflerine göre geliştirilmesi yönünde önemli bir ödev görebilecek, ülkenin en geniş ve yaygın meslekî örgütler topluluğunu teşkil etmektedirler. Ülkeye yayılmış bu örgütlerin sayıları aşağıda gösterilmiştir.

	Adet
Ticaret ve Sanayi Odaları	115
Ticaret Odaları	40
Borsalar	54
Sanayi Odaları	6
Toplam	215

Özel kesim işletmelerindeki yaygın «küçüklük» hastalığı karşısında incelenen develüasyondan sonraki ekonomik gelişmeler, bu geniş meslekî örgütler grubuna önemli ödevler düştüğünü göstermektedir. İthalâtı, büyük güvenilir teşekküller içinde, akla yakın kârlılık sınırları içinde yapamayan bir özel kesim, demir, çelik, alüminyum, bakır gibi temel ara malların ithalâtını devletleştiren bir hükümetten yakınabilir mi? Büyük, güvenilir, ihracat yapabilir bir «Süper Market» lar (Büyük Perakendeci Mağazalar) kuramayan bir özel kesim, devletin böyle bir örgütü kurmasından yakınabilir mi? Uzun vade de olsa kârlı olan ve fakat küçük sermayelerin gerçekleştiremeyeceği büyük yatırımları yeterli ölçüde karşılayamayan bir özel kesim, vergi gelirlerini arttırarak büyük yatırımları gerçekleştirmek isteyen bir hükümetin, devletçiliğe kaydığınan yakınabilir mi?

Resmî beyanların aksine, ekonominin birçok kesiminde önemli hastalıklar vardır ve hastalıkların tedavisinde bu hükümetten fazla birşey beklenebileceğini, son olaylar açıkça göstermiş bulunmaktadır.

Fiatlar

Develüasyona kadar, çeşitli sektörlerdeki üretim düşüklüğü ve para hacminin baskıda tutulması yüzünden ortaya çıkmamış bulunan enflasyonist baskılar, develüasyondan sonraki ihtiyaçlar yüzünden hızla yükseltilecek tedavül hacminin etkisile, Eylül ayından itibaren, izlediğimiz fiat indekslerine de yansımaya başlamıştır. Bu indekslerdeki artış hızı, Eylül'de % 4 kadardır. Bu ölçüde aylık artış, bir develüasyon sonrası için dahi, sağlıklı bir fiat artışı değildir. Ekim'de de aynı hızın devam etmiş olacağı şüphesiz gibidir. Yılın son iki ayında bu hızın düşürülmesi, şarttır. Uygulanmasına başlanacak finansman kanunları, tedavül hacmindeki hızlı genişlemeyi kontrol altına almakta yararlı olsa da, Hazine'nin ödeme ihtiyaçları, 1971 in ilk aylarında, vergi tahsilâtı ile kamu kesimine aktarılacak fonların derhal piyasaya çıkacağını beklemeyi gerektirmektedir. Ayrıca, Kasımdan başlayarak uygulanmaya baş-

lanacak Personel Kanunu hükümleri, tedavül hacmindeki genişlemenin kolayca kontrol altına alınamayacağını göstermektedir. Hükümetin, devalüasyona kadar uyguladığı tedavül hacmini kontrol altında tutmak şeklindeki uygulamalarına geri dönmesi ve bunda geç kalmaması gerekli görülmektedir. Aksi halde, çok kötü bir enflasyonist gidişin içine düşülecek ve devalüasyondan beklenen faydalar 2 - 3 ayda kaybolacaktır.

Tedavül hacminin kontrol altına alınması konusunda bir imkân, devlet yatırımları ile ilgili harcamaların azaltılmasıdır. Bir süre, yeni yatırımlara başlamaya ara verilmelidir. Hazinesin, önceki dönemlerde başlanmış yatırımların devam ettirilmesi için gerekli harcamaları yapması son derecede güçleşmiş iken, temel atmaların hızlandırılmasını anlamak, güçtür. Olan olmuş, 1970'in gelişme hızı, yılın ilk sekiz ayındaki üretim güçlükleri nedeniyle plân hedeflerinin ve geçen yılki sonuçların altına düşmüştür. Yılın son aylarında telâş içinde yeni yatırımlara başlamak, ilk sekiz ayın olumsuz sonuçlarını son dört ayda gidermeye çalışmak, ekonomiyi hızlı bir enflasyonun içine itebilecektir. Devalüasyondan sonra, dolar kuru 12 TL. olan tarım ürünlerinin dahili fiyatlarında da % 15 - 20 oranında kuru 15 TL. olan ürünlerin dahili fiyatlarında da % 35 - 40 oranında fiyat artışları, yer yer görülmeye başlamıştır. Bu eğilimin hızlandırılmaması, devalüasyonun şimdilik çok olumlu olan sonuçlarından yararlanmak için şart bulunmaktadır.

Enflasyonist baskının hafifletilmesi için alınabilecek diğer bir tedbir, geleneksel olarak bu aylarda yapılan ve fakat bu yıl geciktirilmiş olan, aslında çok kötü ve ancak çok zarurî hallerde yapılması gereken, 1970 bütçesinde tasarruflar yapılmasıdır. Eylül ayındaki fiyat artışı hızlanmaları, bu durumu yaratmıştır ve bu hükümet bütçede % 10 - 15 arasında bir tasarrufu hemen sağlamalıdır; iş hayatı, böyle bir azalmayı beklemelidir. Malî Yılın sonuna ancak 4 ay kalmıştır. Bu konuda daha gecikirse hükümetin tasarrufu yapma imkânını bulamaması mümkündür.

Brüt Banknot hacminin 3 Ekim 1970'de son bulan hafta içinde TL. 736 milyon (% 6) artarak TL. 13 milyarın üstüne çıkması, devalüasyondan sonraki genel fiyat seviyesi artışlarının en önemli nedenini teşkil etmiştir. Bu ölçüde hızlı banknot hacmi artışlarının fiyatlar üzerindeki itici gücünü, etiket mecburiyeti, pazarlıksız satış, kontrole tabi fiyatların baskıda tutulması gibi tedbirlerle önlenmesine imkân yoktur. Nitekim bütün bu tedbirlere rağmen, izlediğimiz indekslerin son üç aylık durumuna dikkat nazarlarını özel olarak çekmekte fayda vardır :

Aylar (1970)	Toptan Eşya Genel İndeksi		Aylık Artışlar %	Geçinme İndeksi	
	1968 = 100			1968 = 100	
Temmuz	138,2		—	141,8	
Ağustos	140,9		1,9	142,8	
Eylül	146,2		3,7	147,6	
					Aylık Artış %

Bu alanda alınan bazı haberlere göre, etiket ve pazarlıksız satış mecburiyeti gibi doğrudan doğruya fiatlara yapılan müdahaleler, hedeflerin tam aksi sonuçlara ulaşmakta (1), alıcı ile satıcı arasındaki fiili fiyatı teşkil eden «Gayriresmî» fiatlarda artışlara sebep olmaktadır. Bu tür tedbirlerin etkili olabilmesi, devlet organları tarafından yapılan kontrollerin eksiksiz olmasına bağlı olduğu için, sonucu normal karşılamak gerekli bulunmaktadır. Bazı çevrelerde hükümetin kontrolleri sıklaştırması talep edilmektedir. Oysa, perakende fiyatların kontrol altına alınabilmesi ve her perakende satış yerinde bir devlet memuru bulundurulabilmesi imkânsızdır. Bu alanda, mal arzını bollastırarak ve tedavüle çıkan satınalma gücünü kontrol altına almak hedefini güden diğer tedbirlere ihtiyaç vardır.

Üretim

Mal arzının artırılması için yakın gelecek pek umut vermiyor. Daha önce bildirdiğimiz gibi 1970 in ilk yarısındaki üretim düşüklüklerini yaratan ham madde ve teçhizat darlıkları, develüasyondan sonraki tedbirlerle henüz tamamen giderilememiştir. Darlıkların giderildiği alanlarda dahi, fiyat artışlarının yaratacağı talep düşüklüğünden korkan sanayiciler, 1970'in ilk yarısından devreden boş kapasiteleri tamamen doldurmakta acele etmemektedirler. 1970 in ilk yarısından teşekkül eden üretim yavaşlamasının hızlanması için yılbaşına kadar beklemenin gerekli olacağı beklenmelidir.

D.P.T. ve Maliye uzmanlarınca, 1970'de üretim düşüklüğü ile ilgili bir gizli raporun hazırlanarak Hükümete sunulduğu hususunda bazı haberler ve bu rapordan bazı rakamlar verilmekle birlikte, henüz doğruluğunu tesbit edemediğimiz bu rakamlar üzerinden yargılama yapmayı erken buluyoruz. Bu raporda 1970 de sanayi gelişme hızının, önceki iki yıldaki % 12 lik yıllık gelişmeye karşılık, % 5 - 6'ya düşeceği, tarımda üretimin azalacağı ve bu nedenlerle genel kalkınma hızının, % 7 seviyesinde olan plân hedefine ve önceki iki yılın % 7 ye yakın sonuçlarına karşılık, % 4,5'a düşeceği tahminlerinin yapıldığı öne sürülmektedir. Bizim tahminlerimiz, bu seviyelerin üstündedir. 1970 de Tarım üretimi, bir yıl önceki seviyesinde, sanayi üretimindeki yıllık artışın % 7 - 8 civarında olacağını, genel kalkınma hızının % 5 in üstünde bulunacağını sanıyoruz. Böyle de olsa, 1970 de üretim artış hızlarında azalmalar olmuştur; olmaya devam etmektedir.

Develüasyonun maden (özellikle krom) ve tarım üretimini arttırıcı yöndeki olumlu etkileri 1971 de idrak edilecek, sanayi üretiminin artışı için, transferlerin daha da hızlanması, yurd - içi ham ve ara madde sağlayan üretim ve dağıtım örgütünün iyi işleminin sağlanması gerekecektir.

1) İktisadî Durum ve Geleceği, Banka Dergisi, Cilt : VII, s. 9, sh. 12

Para, Kredi, Mevduat

T.C. Merkez Bankası, Devalüasyondan sonraki genişletici politikasına devam etmektedir. Bu alanda hükümeti, önemli ve çok iyi araştırma, çok iyi yargı isteyen kararlar beklemektedir. Ekonominin geleceği açısından çok şey, bu kararların iyi olmasına bağlıdır.

Kararların güçlüğü, bir yandan genel fiat seviyesinde tehlikeli ve hızlı yükselmelerin başlamış olması, öte yandan yılbaşındanberi para darlığı çeken iş hayatının, devalüasyondan sonra artan fon ihtiyaçlarını karşılayabilmek için para ve kredi hacminin artırılmasına büyük ihtiyaç duymakta olmasından doğmaktadır. Bu ekonomik durum, büyüme ekonomisinin en güç problemidir ve kararlar büyük dikkati ve iyi incelemeyi gerektirmektedir. Hükümetin önünde bir «Sırat Köprüsü» vardır.

Para, mevduat ve kredi hacimlerinde devalüasyondan sonraki üç ay içinde önemli artışlar olduğu halde, hızlanan transferlerin ve Hazine'nin ödeme güçlüklerinin yarattığı, para darlığı, iş hayatından önemli yakınmaların gelmesine sebep olmaktadır. Brüt banknot hacmi, 10 Ekimde 13 milyarı aşmış, bir yıl önceki seviyesinin % 17,2, devalüasyon öncesinin % 19,5 üstüne yükselmiştir. Mevduat artışlarını arkadan izleyen ve bu konu ile ilgili, zamanında gelen tek göstergeyi teşkil eden mevduat karşılıkları, devalüasyondan beri az da olsa devamlı olarak artmaktadır. Bu iki artışın, kredi hacminde de artışlar yarattığı şüphesizdir. Önümüzdeki aylarda bu artışlar devam edecektir. Bu artışlar oluşurken, fiatlar genel seviyesinin kontrol altında tutulması, önümüzdeki ayların en güç meselesini teşkil etmektedir. Bunun için yapılabilecek olanlar, mal arzını arttırmak, bütçe harcamalarında tasarruflar yapmak, devlet yatırımları için yeni temel atmaları yavaşlatmak, finansman kanunu uygulamalarında ortaya çıkan uygulama güçlüklerini ortadan kaldırmakta acele etmek, devlet faaliyetinde verimi artırıcı tedbirler almak (diğer deyişle az para ile çok iş yapmayı sağlayacak, devlet faaliyetinde maliyeti düşürecek tedbirler almak) şeklinde özetlenebilir. Bu tedbirleri almanın kolay olmadığı ve zaman alacağı şüphesizdir; fakat şimdilik başka çare de görülmemektedir.

Krediler

İş hayatındaki para darlığının önemli sebeplerinden biri orta ve uzun vadeli fon arzındaki yetersizlik olduğu için, son günlerde ortaya atılan «orta vadeli krediler» üzerindeki tartışmalara son vererek hemen uygulamaya geçilmesi, büyük fayda sağlayacaktır. Geçen yazımızda, bu konuda çabuk sonuç almaya yarayacak bir çözüm yolu teklif edilmiştir (1).

1) İktisadi Durum ve Geleceği, Banka Dergisi, Cilt VII: sayı: 10.

Bu konuda uygulamaları geciktiren önemli bir güçlükten sözetmenin sırası gelmiştir. Bu güçlük, karar organlarında orta vadeli krediler için ayrı bir fon yaratmanın şart olduğu görüşünün hâkim bulunmasıdır. İlk uygulamalar için, böyle bir zaruretin bulunmadığını sanıyoruz. Ticaret Bankalarımızın mevcut kredi hacmi içinde, çeşitli yenilemelerle, aslında vadesi çok uzatılan önemli bir fon mevcuttur. Toplam ticari kredi hacminin % 40'ı seviyesinde olduğunu tahmin ettiğimiz bu fondan yararlanılmalıdır. Diğer deyişle, başlangıçta orta vadeli krediler, Ticaret Bankaları tarafından verilen kredilerin şekil değiştirmesi şeklinde oluşturulmaya çalışılmalıdır. Bu alandaki ihtiyaç, orta vadeli krediye biraz yüksek bir faiz haddinin tesbit edilmesi (bizim tercihimiz, bu tür kredilerde faiz haddinin serbest bırakılmasıdır.) ve Ticaret Bankalarının hemen orta vadeli kredi vermeye başlatılmasının sağlanmasıdır. Bu nedenle uygulamaya başlamak için, meseleyi inceleyen uzmanların önemli zaman harcamasına sebep olan, mevcut orta vadeli kredi veren bankalardaki bütün senetlerin Merkez Bankasında reeskonta tabii tutulmasını sağlamaya, ya da bu tür reeskontlar için ayrı bir «Reeskont müessesesi» nin kurulması imkânlarını araştırmaya ihtiyaç yoktur. Sonuncu ihtimal, ikinci bir Merkez Bankası yaratılmasına müncer olacağından çok tehlikelidir; birinci ihtimal daha iyidir, ancak daha sonra da ele alınabilir. İlk acil tedbir, ticaret bankalarımıza orta vadeli kredi vermeleri imkânının yaratılmasıdır.

Bankalar

Türkiye'de önemli gelişmeler olur ve modern bankacılık hizmetlerine büyük ihtiyaçlar ortaya çıkarken, bankalarımızın çoğunluğu, aralarındaki rekabeti, bu hizmetlerin yurda getirilmesi hedefine yöneltmek çabısından ısrarla kaçınılmaktadırlar. Bunda bankalar kanunumuzun ve hükümet kararlarının, bankalarımızı «aynı malı» aynı usullerle satmaya zorlayan bir mali piyasa düzenini devam ettirmesinin de rolü olmaktadır. Bu alanda öncülük ve hükümete rehberlik yapmaktan kaçınılmaktadır. Bu alanda öncülük yapmasını beklediğimiz bankaların, orta vadeli krediyi incelemeleri için, hükümetin orta vadeli kredinin kârını arttırmayı düşünmesi gerekirken, Batı ülkelerinde modası geçmeye başlayan bir ödeme aleti olan çek tedavülünün geliştirilmesi yönünde düşünmeye başlayabilmek için, küçük bankalarımızdan birinin öncülük etmesi gerekli olmaktadır. Osmanlı Bankasının «herkese çek defteri vermek» hedefini güden kampanyasını, bu nedenlerle çok olumlu bir gelişme olarak karşılıyor ve bu başlangıcın, bankalararası rekabeti, halka daha çok hizmet getirmek yönüne iteceğini umuyoruz. Bu gelişme içinde bankalarımızın, üzerine çek çekilebilir mevduat hesabı açtırmak isteyen müşteriden, ticaret odasına kayıtlı olmak, istihbarat yapılmasına razı olmak ve benzeri kayıt ve şartlara uymak zorunluğu ile karşılaştırılması şeklindeki uygulamalarının, gelişen ülkelerin dahi çoğunda modası geçmiş, köhneleşmiş usullerden ayrılabilceğini umuyoruz.

Bu kampanyayı desteklemek amacıyla Osmanlı Bankası'nın açtığı çığı bir adım daha ileriye götürmesini ve çek defterine sahip müşterileri tarafından çekilecek çeklerin tam bir ödeme vasıtası özelliğini kazanabilmesi için, meselâ TL 500 den küçük çeklerin hiç olmazsa kendi şubeleri tarafından provizyonsuz ödenmesini sağlayacak tedbirleri de almasını diliyoruz. Bu alanda müşteriler tarafından çekilen çeklerin tedavül gücünü arttıracak ikinci bir tedbir, müşterinin borçlusu olduğu vadesi gelmiş senetlerin ödenmesinde, müşteri tarafından verilen çeklerin, bütün şubelerde ibraz edildikleri anda para gibi kabul edilmesinin sağlanmasıdır. İbraz edilen çeklerin, şimdi bankalarda tâbi tutulduğu işlemlerin maliyeti, şüphesiz, yukarıda teklif edilen usullerin uygulanmasıyla ortaya çıkacak karşılıksız çeklerin sebep olacağı zararlardan fazladır. Bu konuda belirli rakamlarla bir etüd yapılmasında mümkündür ve karar verilmeden bu etüd yapılmalıdır. Bu konuda, derginizde önemli çalışmalar yapılmış, etüdlere yayımlanmış, belirli teklifler öne sürülmüştür. (1) Bu yazılardaki görüşleri bu çığı açan Osmanlı Bankası yöneticilerinin ve ülkemize modern bankacılık tekniklerini getirmeyi düşünen tüm bankacılarımızın incelemesine sunuyoruz.

Çek tedavülünün bankalarımızdaki formaliteler yüzünden engellenmesiyle, son yıllarda, mevduat toplamı içindeki oranı düşen «Ticari Mevduat» hacmindeki gelişmenin ilişkisi vardır (2). Son yıllardaki gelişme, ticaret bankalarımızın, «para muhafazası» fonksiyonundan daha ötede, modern bir para piyasasının gereklerinden pek çoğunu yerine getirmediğini göstermektedir. En kolay ödeme araçlarının sağlanması, bir modern para piyasasının halka sağlayacağı hizmetlerin başında yer almalıdır. Bu açıdan, Osmanlı Bankasının açtığı yolu sevinçle karşılıyor ve bu yönde atılan adımın desteklenerek devam etmesini diliyoruz.

1) Banka dergisi:

Durakbaşı Necdet : «Çekle Ödeme Sisteminin Geliştirilmesi İmkânları» 1964, Cilt: 1, Sayı: 3.

Dreze Jacques : «Banka Mevduatı ve Çek Kullanılışı» 1964 Cilt: 1, Sayı: 4.

Doç. Dr. Aysan A. Mustafa : «Yurdumuzda Çek Kullanılması Nasıl Daha Yaygın Hale Getirilebilir» 1964, Cilt: 1, Sayı: 5.

Doç. Dr. Aysan A. Mustafa : «Çek Tedavülü Üzerine Bir Vak'a Etüdü» 1966, Cilt: 4, Sayı: 10.

Prof. Dr. Hatiboğlu Zeyyat : «Mevduatı Nasıl Arttırabiliriz» 1964, Cilt : 1. S. 3.

Karsten C. F. : «Transfer Sistemleri Gelişme, Çeşitleme ve Makineleşme» 1965 Cilt: 2, Sayı: 6.

Dominique de la Fourniere : «Çek Kartı Sistemi İngiltere'de Olduğu Gibi Fransa'da da Uygulanabilir mi? 1967, Cilt: 4, Sayı: 4.

2) 1969 sonundan 1970 Haziran'ı sonuna kadarki mevduat azalmasında, Ticari mevduattaki TL, 1,6 milyarlık düşüşün önemli rolü olmuştur.

Dış Ticaret ve Ödemeler

Bu alanda devalüsyondan başlayarak ortaya çıkan gelişmeler, olumlu yönünü muhafaza etmektedir. Artan ihracat, turist ve işçi dövizleri, devalüsyondanberi, konvertible döviz rezervlerinde 100 milyon dolarlık bir artışı sağlamış, Maliye Bakanının açıklamalarına göre, devalüsyondan önce 30 - 40 milyon dolara kadar düşmüş bulunan aylık transfer hacmi, Eylül ayında 118 milyon dolara yükselmiş, transferlerin Ekim'in ilk üç gününde 15 milyon dolara kadar hızlanmış olması, devalüsyondan önce \$ 300 milyona yükselmiş bekleyen transferler hacmini, \$ 164 milyona kadar indirmiştir. Ancak transferin yapılması ile ithâl malının fiilen piyasaya çıkması arasında önemli süreler ihtiyacı bulunduğundan, sanayiın hammadde ve teçhizat ihtiyaçları henüz yeterli şekilde karşılanamamıştır.

**102
YIL
HİZMET**

1868 - 1970

**ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
ZENGİN İKRAMİYE
SOSYAL HİZMET**

ASIRLIK TASARRUF BANKASI

**EMNİYET
SANDIĞI**

(Basım : 60604)

**İplik Dokuma ve Boya
Apre Fabrikaları
T. A. Ş.**

- ★ YÜNLÜ KUMAŞ
- ★ BATTANIYE
- ★ TRİKOTAJ İPLİĞİ
- ★ DOKUMA İPLİĞİ
- ★ BOYA VE APRE İŞLERİ

Osmaniye Aksu Caddesi No. 11/1
Bakırköy - İstanbul

Telefon : 71 64 33 — 71 64 34 — 71 62 50 — 71 65 72

GELİŞMİŞ ÜLKELERİN MALİYE POLİTİKASINDA YENİ GELİŞMELER (*)

Prof. Dr. Fritz NEUMARK

Klasik veya tradisyonel görüşlerin aksine olarak maliye politikası, üretim ve gelir dağılımı saikleri ve metodları ile ekonomik ve sosyal politikaların, esas amaçlarına tesir eden kamu ekonomisi tedbirlerinin etkileriyle ilgili çeşitli doktrinleri bünyesinde barındırmaktadır. Adı geçen ekonomik ve sosyal politika amaçları şöyle sıralanabilir: Tatminkâr ve devamlı bir büyüme hızı, makul bir fiyat istikrarı, yüksek bir istihdam seviyesi, uygun bir ödemeler dengesi ve gelir ve servetlerin belli bir ölçüde yeniden dağılımı. Tabiidir ki bu amaçların yanı sıra sırf malî hedefler de mevcut bulunmaktadır. Örneğin, bütçede harcamalarla ilgili kalemlerin belirttiği hedeflere varmak için gerekli kaynakları sağlamak gibi... Bununla beraber konuşmamda ikinci görüşü bir yana bırakıp, yukarıdaki tanıma uygun bir şekilde, maliye politikası ile ilgili son pratik ve teorik gelişmelerin kısa bir özetini yapacağım.

İlk olarak şu nokta üzerinde durmak istiyorum: Benden gözlemlerimi sadece gelişmiş ülkeler üzerine teksif etmem talep edildi. Bu sınırlama bana makûl gelmektedir. Çünkü gelişmiş ülkelerde alınacak tedbirlerin uygunluk ve etkinliği, tanım gereğince gelişmekte olan ülkelerin çoğunda henüz mevcut bulunmayan enstitüsyonel ve entellektüel şartlara bağlıdır. Bu sebepten gelişmekte olan ülkeler gelişmişleri aynen teklif edeceklerine, onların uyguladıkları malî tedbirleri ve metodları kendi ekonomik ve sosyal çerçevelerinin tayin ettiği özel ihtiyaçlarla ve ihtiyaçların giderilmesi imkânlarıyla telif etmelidirler.

Tebliğe başlamadan konumuzu iki ana bölüme ayırmayı teklif ediyorum:

(1) Kararlı bir yüksek istihdam seviyesi, büyüme ve parasal istikrar ile ilgili görüş ve meseleler; (2) Sosyal adalet ile ilgili problemler ve fikirler.

Maliye Politikası, İstihdam, Büyüme ve Parasal İstikrar

Maliye politikasının hükümetlerin istihdam ve istihlaldeki dalgalanmalarını yumuşatmak yolunda sarfettikleri gayretlerde önemli bir rol oynadığı (veya oynaması gerektiği) bugün iktisatçıların çoğunluğu tarafından kabul edil-

(*) Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nce 25 - 30 Eylül 1970 tarihleri arasında E. Tarakya Oteline tertiplenen «Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri» Seminerinde sunulan tebliğdir.

mektedir. Bununla beraber, bir yandan maliye ve para politikasının optimal bileşimi, öte yandan kamu harcamaları ve vergileme ile ilgili tedbirlerin mutlak ve nisbi etkinliği üzerindeki tartışmalar devam etmektedir. Ayrıca, büyüme, istihdam ve fiyat istikrarı gibi hedeflerin birbirleriyle nasıl telif edileceği konusu etrafında, politikacı ve teorisyenlerin farklı görüşlere sahip oldukları da müşahade edilmektedir. Özellikle, bu hedefler birbirleriyle çatıştığı zaman hangisine öncelik verileceği meselesi büyük önem kazanmaktadır. Bu ihtilaflara karşı, son zamanlarda, iktisadî faaliyetdeki dalgalanmaların şiddeti ile parasal istikrar ve büyüme arasında ters bir korelasyonun mevcut bulunduğu varsayımı üzerinde az çok bir fikir birliği meydana gelmiştir.

Para politikası ile maliye politikasının etkinliği mukayese edildiğinde, son zamanlara kadar yazarların çoğu, uygulamaya koyma zamanının kısalığı bakımından birinci politikaya öncelik veriyorlardı; çünkü para politikası uygulamaları ile ilgili kararlar, zaman alan parlamento müzakereleri prosedürünü gerektirmiyordu. Ayrıca, maliye politikasının işsizliğe karşı normal olarak daha başarılı olduğu, fakat enflasyonist bir «boom» döneminde para politikası alanında alınacak istikrar tedbirlerinin maliye politikası tedbirlerine nazaran daha müessir bulunacağı kabul edilmekteydi. Bugün, para politikasını tercih eden çoğu iktisatcının klâsik veya konservatif teorilere bağlı kalmaları hususu bir yana, Nixon yönetiminin iktisadî danışmanları istisna edilirse, modern iktisat ve maliye teorisindeki gelişmeler, bir aşırı istihdam döneminde bile parasal tedbirlerin yeterliliği hakkında ciddi şüphelere yol açmıştır. Gerçekten bu konuda, karar alma vetiresinin sürati, ekonominin arzulan reaksiyon temposu kadar önemli bir husus değildir. Bu sebepten çoğu gelişmiş ülkede hükümetler tasdik süresini ve alınan tedbirlerin yürürlüğe konması ile bu tedbirlerin ekonomi üzerindeki etkilerinin hissedilmesi arasında geçen zamanı asgariye indirmeye gayret ederek, para politikasından çok maliye politikasına öncelik vermektedirler.

Bu genel noktalara işaret ettikten sonra, vergi tedbirleri karşısında kamu harcamaları sorununa temas edeceğim. Adı geçen iki yolun, dalgalanmaları hafifletici amaçlarla kullanılmaları belli bir asimetri göstermektedir. Bir işsizlik döneminde, politik bakımdan az çok kolay ve süratli olarak vergi yükünü azaltabilir ve/veya kamu harcamalarını arttırabilirsiniz; fakat enflasyonu kontrol etmek her iki açıdan da çok daha güçtür. Bu genel özellikten ayrı olarak, dalgalanmalara karşı alınacak vergi ve harcama tedbirleri, sosyo-politik görüşler kadar iktisadî cepheden de birbirinden az veya çok farklı olabilir.

Aşağıda ele alınacak olan tedbirler son zamanlarda, işsizliği yenmek ve/veya büyüme hızını arttırmak, veya aşırı talep ile enflasyon hızını kısmak amacıyla uygulama alanına konulmuştur.

(a) Düşük bir istihdam seviyesi ile birlikte tatminkâr olmıyan bir büyüme hızının cari bulunduğu durumlar

Bu duruma örnek olarak Amerika Birleşik Devletlerinde 1960'ların başlangıç yıllarını ve geçen yılı gösterebiliriz. İngiltere'de ise uzun yıllardan beri nisbeten yavaş bir iktisadî büyüme ile birlikte yüksek bir istihdam seviyesi idame ettirilmiştir. İki ülkedeki durumun birbirinin karşıtı olduğu açıktır. Diğer taraftan, Alman ekonomisinde 1966-67 yıllarında önemli bir daralma meydana gelmiş ve hatta gerçek bir depresyona yol açacak eğilimler kendini göstermişti.

Amerika Birleşik Devletleri vergilerde önemli kısıntılar yapmak suretiyle ulusal kaynaklarının tam kullanımını için başarılı bir mücadele açmış ve uzun parlamento müzakerelerinden sonra 1964 yılında bu kararını icra mevkîine koymuştur. Başkan Kennedy ve Jonson'un iktisadî danışmanlar heyeti, Amerikan ekonomisinin Batı Avrupa ülkeleriyle mukayese edildiğinde geride kalmasını izah edebilmek için yeni bir «mali engel» teorisi geliştirdiler. Bu teoriye göre, Amerikan vergi sistemindeki müterakkilik, vergi bünyesindeki fleksibilitenin sağlıyacağı istikrar tesirinin gerektirdiğinden daha yüksekti. Böylece, tam istihdam bütçesi adı verilen bütçe, deflasyonist etkiler yaratacak bir fazlalık getiriyordu. Amerika Birleşik Devletleri, gelir ve kurumlar vergisindeki indirimler yanında, yatırım harcamaları için bir vergi kredisini getirdi. Başka ülkelerin iktisatçıları kadar Amerikan iktisatçıları da bu tedbirin etkinliği hakkında fikir beraberliğinden uzaktılar. Ben şahsen, para politikasını da ihtiva eden diğer bazı tedbirlerle beraber uygulandığında, bu vergi kredisinin mütevazî olmasına rağmen olumlu sonuçlar sağlıyacağına, fakat enflasyonist baskıların hissedildiği dönemlerde adı geçen kredi sisteminin talik edilmesinin az veya çok etkisiz kalacağına inanıyorum. Bununla beraber Almanya da dahil olmak üzere birçok ülke mevzuatına yatırımları teşvik edici ve - vergi kredisini kaldırarak - duraklatıcı yolda alternatif uygulamaları ihtiva eden bu Amerikan metodu ithal edilmiştir. Bu metodun hemen bütün Avrupa ülkelerinde uygulanan ve yatırımların - genel olarak ve ya bazı belli sanayi dallarında - teşvikini hedef tutan fevkalâde ve hatta basit hızlandırılmış amortisman indirimleri metoduna faik olduğu ileri sürülmektedir. Gerçekten vergi matrahından yapılan bu tip (veya başka tür) indirimlerin, müterakki bir vergi sisteminde, fertlerin gelirlerini yükseltme ve onların kârlılıklarını arttırma eğiliminde olduğu açıktır; tabiidir ki bu durum vergi ödeme kabiliyeti prensibinin gerektirdiği hususlara karşı olmaktadır.

Yakın zamanlara dek, deflasyonist eğilimlerle mücadele edebilmek için vasıtalı vergilerde indirim yapmayı öngören bir metod, bildiğim kadarıyla, gelişmiş ülkelerde uygulanmamıştır. İngiliz hükümeti N. Kaldor'un tavsiyesine uyarak, emek talebini hizmet sanayilerinden imalât sanayiine kaydırmak

amacıyla 1966 yılında bir selektif istihdam vergisi seti getirdi. Emek talebinde meydana gelebilecek böyle bir kaymanın özellikle ihracat açısından önemli olduğu düşünülüyordu. Bu verginin başka ülkeler tarafından benimseneceği beklenemez; hatta ergeç muhafazakâr parti hükümeti tarafından kaldırılacağını zannediyorum. Maliye politikası, ekonomide faydalı ve prodüktif bünye değişiklikleri meydana getirerek büyüme yardımcı olabilir. Fakat İngiliz tecrübesi, piyasa ekonomisi ile hem ahenk olmayan malî dirizim'in yarattığı sonuçlara kötü bir örnek teşkil etmiştir. Wheatcroft'un şu sözlerini alalım: Bu vergi seti «Whitehall'daki adam için zevktir bu adam ekonominin nasıl idare edileceğini bildiğini sanıyor». Adı geçen set «onun, bizleri kendisinin doğru bulduğu yola itmesine yardım etmektedir».

İktisadî büyümeyi teşvik edici diğer malî tedbirler arasında, tasarrufları, araştırma ve keşiflerle ilgili harcamaları, beşerî sermaye yatırımlarını mükâfatlandırılan uygulamaları sayabiliriz. Sonuncu hususun iktisadî büyüme açısından önemi üzerinde, özellikle yeni, «eğitim ekonomisi» durmaktadır. Ekonomik büyümeleri insangücü eksikliği yüzünden engellenen ülkelerde ise kısmen de olsa - diğer bazı uygulamalar göze çarpmaktadır. Örneğin, çalışan evli kadınlara, yabancı işçilere, emek mobilitesini arttırmaya gayret eden kurumlara ve çalışmalara malî himayeler uyguluyarak daha çok ve daha uzun çalışmayı teşvik edici tedbirler ortaya koymaya gayret eden ülkeler mevcuttur. Birçok hallerde bu tedbirler, örneğin fazla mesai ücretlerine tanınan muafiyetler ve düşük tarifeler, adil vergi prensibinin gerektirdiği şartlara karşı olmaktadır.

Son olarak, vergi sisteminin bünyesindeki değişikliklerin büyümeyi teşvik edici amaçları üzerindeki tartışmaları gözden geçirmek isterim. Şimdiye kadar, Latin Avrupa ülkeleri - özellikle Fransa ve İtalya - hariç, gelişmiş ülkeler, vasıtasız vergileri malî, ekonomik ve sosyal bakımlardan tercih etmişler ve bu tip vergi uygulamalarına öncelik vermişlerdir. Fakat son zamanlarda, A.B.D. ve bazı İskandinav ülkelerinin vergi sistemlerinde vasıtalı vergilerin nisbî payını artırma yolunda eğilimler belirmiştir. Bazı iktisatçılar, net katma değer vergisinin, tamamen veya kısmen kurumlar vergisinin yerini almasını savunmuşlardır. Bunlara göre net katma-değer vergisi uygulamaları veya bu tür vergileri daha da yaygınlaştırma çabaları ülkenin en az dünya piyasalarında rekabet gücünü arttırarak iktisadî büyüme büyük katkıda bulunacaktır. Bu çok basit, fakat doğru olmayan bir fikirdir.

Fikrin yanlışlığı, birçok çalışmalar arasında özellikle Ch. Mclure'un «Taxes and the Balance of Payments: Another Alternative Analysis» adlı makalesinde ortaya konmuştur (National Tax Journal, cilt 21, 1968, sh. 57).

Şimdi de harcama tedbirlerini ele alalım. Önce şu noktayı belirtmek isterim. Gayrisafi millî hasıla içinde kamu harcamalarının payı iktisadî daral-

ma dönemlerinde artma, refah dönemlerinde ise azalma eğilimindedir. İktisadî hayattaki dalgalanmaları önleyici politika ile ilgili temel fikirlerin teoride ve uygulama alanında henüz kabul edilmediği 1930'ların buhran yıllarında bile durum bu idi. Bununla beraber, son gelişmelerle mukayese edildiği zaman, o yıllarda adı geçen eğilimin zayıf olduğu görülür. Bunun sebebi ihtiyat saiki ile harcamaların kısılarak yüzde olarak GSMH'deki azalışın da altında kalması idi. Bugün iktisadî faaliyette meydana gelen devri daralmalar, normal olarak sadece büyüme hızının düştüğünü belirtmektedir; bu şartlar altında kamu kesimi, talebini nisbî olarak arttırarak özel kesim talebindeki nisbî azalışı telâfi etmeye çalışır. Örneğin 1967'deki daralma sırasında Alman hükümeti her kademedede harcamalarını öyle ayarladı ki, 1960'ların başında kamu harcamalarının GSMH'ya oranı takriben ortalama %30 iken, 1967'de %34'ün üstüne çıktı. İktisadî büyümenin tekrar normal yoluna oturmasıyla bu oran hemen %30'a, hatta biraz aşağısına düştü. Bununla beraber, kamu harcamalarını çabucak arttırabilmek ve arzulanan sonuçları istihsal edebilmek her zaman bu kadar kolay değildir. Bu sebepten Alman hükümeti gibi diğer bazı hükümetler de dört veya beş yıllık bir devreyi kavrayan orta dönemli finansman plânları hazırlamaya başladılar. Bu plânlar bütün kamu harcamaları ve özellikle kamu yatırımları hakkında projeksiyonlar ihtiva etmektedir. Prensipte şayanı arzu olan birçok yatırım projelerinin gerçekleştirilmeleri, ekonominin durumuna göre geciktirilebilecek veya hızlandırılabilir. Sosyal güvenlik kurumları dahi bu tip bir politika izlemekte ve bütçedeki kamu harcamaları fleksibilitesine uyarak bir çeşit otomatik istikrar unsuru olarak rol oynamaktadırlar.

Bugün tatminkâr olmayan veya hızını kaybeden bir iktisadî büyüme ve artan işsizlik döneminde, hükümetin kamu harcamalarında genişlemeyi öngören bir politika izlemesi hususunda genel bir mutabakat mevcuttur. Bununla beraber federal eyaletlerde bütün kademelerde birbirleriyle tutarlı tedbirlerin alınabilmesi çoğunlukla güç olmaktadır. Özellikle mahalli idareler dikate alındığında bu güçlük göze çarpmaktadır. Bu sebepten yeni Alman mevzuatı, federal hükümetin, sadece eyaletlere değil belediyelere de özel yardımlar sağlamasını temin eden imkânlar getirmiştir. Bu imkânlar özellikle daralma dönemlerinde belediyelerin önceki yatırım seviyelerini idame ettirmelerini mümkün kılacaktır.

(b) Aşırı talep, aşırı istihdam ve enflasyonist baskı durumları

Yukarıda enflasyonist baskıların deflasyonist etkilerden daha güç kontrol edildiğini görmüştük. Son zamanlarda Preiser, Leontief ve Mishan gibi tanınmış iktisatçıların, gelir ve servetlerin kalitatif kompozisyonu ve iktisadî refah konularının ihmal edilmemesi gerektiği noktası üzerinde ısrarla durma-

larına rağmen, iktisadî büyüme etrafındaki fanatik düşünceler gitgide daha büyük etki kazanmışlardır.

Çoğu hükümetler makul bir fiyat istikrarının temini hususunda vaatlerde bulunmaktadırlar. Fakat iş, bu vaatlerin gerçekleştirilmesine gelince kısıtlayıcı politikaların uygulanması gerekmektedir. O zaman hükümetler tereddüde düşmekte ve büyüme hızını düşürmesi ve/veya işsizliği artırması muhtemel olan tedbirleri almaktan kaçınmaktadırlar. Bu çekingenlik anlayışla karşılanabilir; fakat tereddütler sonunda, sadece moneter istikrardan değil, düzgün bir iktisadî büyüme ve istihdam seviyesinden de mahrum kalınmış olunabilir.

Bu konuda alınabilecek vergi tedbirlerini gözden geçirmeye başlarken, son on yıl içinde, sonuçları tamamen tatminkâr olmamakla beraber bazı cesaret verici tecrübelerin müşahade edilebileceğine işaret etmek isterim. Örneğin Fransa ve İtalya birkaç kez çeşitli vergi nisbetlerini yükselterek aşırı satın alma gücünü, yani müstehlik ve müteşebbislerin efektif taleplerini kısma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Üç yıl önce A.B.D., vergiler üzerine ilâveler koyarak Asya'daki savaş sebebiyle yükselen kamu harcamalarının yarattığı bütçe açığını kısmak istemişti. Geçen temmuz ayında, Alman Federal Hükümeti gelir ve kurumlar vergileri üzerine % 10'ar ilâve yaparak A.B.D. dekine benzer bir yol tutmuştur. Burada önemli nokta, elde edilen munzam vergi hasılatının harcamalarda kullanılmayıp Merkez Bankasında sterilize edilmesidir. Buna tam bir vergi diyemeyiz. Çünkü iktisadî durum elverdiğinde tekrar geri ödenecektir ve ödeme tarihi 31.3.1973'ü geçmeyecektir. Yani aslında Alman metodu yeni ve orijinal bir yol değildir, Keynes'in 30 yıl önce «*How to pay for the War*» adlı risalesinde ileri sürdüğü ve hemen sonra İngiltere ve A.B.D. tarafından uygulanan fikirlerin bir nevi tekrarıdır. Ben şahsen 1967 tarihli «*Ekonomik Büyüme ve İstikrarı Arttırma Kanunu*» içindeki bir hükümün uygulanmasını tercih ederdim. Bu hükme göre federal hükümet, parlamentonun da tasvibini alarak, gelir ve kurumlar vergisini, azamî uygulama dönemi bir yılı geçmemek üzere, % 10'a kadar arttırıp azaltma yetkisine sahiptir. Kanun hangi şartlarda bu tedbirin alınabileceğini ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. Bununla beraber hükümetin takdirine de çok şey bırakılmaktadır. Tabiidir ki bu durumda, munzam vergi hasılatı Merkez Bankasındaki özel bir hesapta dondurulmuş olacaktır. Hükümetin teklifi üzerine parlamento bu meblağın kullanılmasına karar verebilir. Yalnız hükümetin teklifi şu iki şart ile sınırlanmıştır: (1) İlgili dönemin bir daralma dönemi olması; (2) harcamaların beş yıllık finansman plânındaki yatırım projeleri ile ilgili bulunması. Hükümetin teklifi sonunda çıkarılacak kararname, kanun teklifinden daha basit bir parlamento formalitesine tabi olduğu ve dolayısıyla daha az zaman aldığı için, istikrar kanununun getirdiği prosedür oldukça uygun düşmektedir; ayrıca, otoriteye karşı kural prensibine de uygundur. 1962'den bu

yana İngiltere Maliye Bakanlığına, iktisadî durum gerektirdiğinde alım vergisinde ve istihlâk vergilerinin birçoğunda % 10'a kadar varan değişiklikler yapma yetkisi verilmiş, Bakanlık da bu yetkiyi, sadece vergileri yükseltmek yönünde, birçok kereler kullanmıştır. Bazı uzmanların bu tür tedbirlerin lehinde olmasına karşı, büyük çoğunluk gelir vergisinde değişiklik yapmayı tercih etmektedir. Başkan Kennedy ve Johnson, Kongreden iktisadî büyüme hızının düşük olduğu veya yavaşladığı dönemlerde gelir vergisi nisbetlerini belli sınırlar içinde düşürmek için yetki istemişler fakat bu talepleri reddolunmuştur. Bazı senatörlere göre, ciddi ekonomik dengesizlik dönemlerinde Kongre her zaman yeterince süratli hareket etmişti. Halbuki hiç olmazsa Kore savaşından bu yana gerçek durum aksine olmuştur; örneğin 1960'ların ilk yıllarındaki vergi indirimleri sırasında oldukça geç davranılmıştır; aynı şey son % 10'luk vergi ilâvesi için de söylenebilir. İktisadî hayattaki dalgalanmaların mukabil ekonomik tedbirlerle hafifletilmesi zaruretine ilk olarak inanan ülkelerden biri olan İsveç'de bile parlamento, Amerikan Kongresininkine benzer bir tutum izlemiştir.

Yukarıda da zikredildiği gibi yatırımlara tanınan özel vergi kredisinin kaldırılması, aşırı yatırım harcamalarını kontrol etme konusunda çok zayıf bir silahtır. Bu bakımdan, İsveç'de uygulanan ve yatırım ihtiyat fonları veya özel yatırım vergisi adını taşıyan sistem çok daha etkilidir denebilir. Ayrıca Alman Hükümetinin son zamanlarda kararnameye bağladığı üzere olağanüstü veya hızlandırılmış amortisman indirimleri usulünün askıya alınması da müessir bir usul olabilir. Bununla beraber, kâr tahminleri yüksek kaldıkça ve kısıtlayıcı para politikasının etkileri yabancı sermaye akışı ile telafi edildikçe, bu usulün de özel yatırımlar üzerindeki tesiri büyük olmayacaktır. Zaten mevcut uluslararası para kurumları da çoğunlukla anti-enflasyonist politikanın amaçlarını izale edici bir eğilim içinde bulunmaktadır.

Vergi sistemindeki çok yüksek dereceli fleksibilite daha önce de belirtildiği gibi belli bir malî engel yaratsa bile, bu fleksibilitenin prensip olarak güçlü bir konjonktürel vergi politikası aleti olduğu inkâr edilemez. Fleksibilite derecesi vergiden vergiye önemli miktarda değiştiğinden, vergi kompozisyonunun tayininde vergilerin devri duyarlılıkları önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, belli bir vergi çerçevesi içinde örneğin vergi matrahına, vergi nisbetleri strüktrüne, verginin takdir ve tarihine... taallük eden teknik ayrıntılar eşit derecede önemlidir. Gelir ve kurumlar vergisi, bünyeleri icabı yüksek bir fleksibiliteye sahiptirler. Öte yandan çoğu vasıtalı vergilerde, hatta geniş matrahlı bir net katma - değer vergisinde fleksibilite çok daha düşüktür. Fransız gelir vergisi sistemindeki nisbeten düşük olan hasılat elâstikliğinin sebebi, bu vergilerin büyük ölçüde fiili gelire değil götürü takdirlere dayanmasıdır. Bu ve diğer sebeplerden dolayı vergi hasılatı elistikliği, A.B.D., İngiltere ve Almanya'ya nazaran daha düşüktür.

Yukarıda sayılan bütün vasıtaların ve kısıtlayıcı harcama tedbirlerinin antienflasyonist bir etki yaratması için hükümet emrindeki munzam vergi hasıla meblağının Merkez Bankasında dondurulması veya kamu borçlarının ödenmesi için kullanılması gerekir. Bu sebepten 1967 tarihli Alman İstikrar Kanunu bir nevî devri denkleştirme fonu müessesesi (Konjunkturausgleichs-rüoklagen) getirmiştir. Bu fonun kaynaklarından biri, yukarıda da belirtildiği gibi gelir vergisi nisbetlerindeki yükselmeden dolayı sağlanan munzam vergi hasılatı, diğeri de vergi hasılatlarında bütçe tahminlerini aşan fazlalıklardır. Üçüncü bir imkân da federal hükümete carî vergi hasılatından kararname ile denkleştirici fonlar tesis etmesi için verilen kanunî yetkidir. Bu hüküm eyaletler için de geçerlidir.

Genellikle akıllı bir borç idaresi, istikrar amaçlarına hizmet edebilir. Örneğin 1967 tarihli Alman İstikrar Kanunu, antisiklik politika konusu ile ilgili bir Konsey kurulması fikrini getirmiştir. Bu Konsey, 2 federal devlet ve 10 eyalet bakanı ile belediyelerin dört temsilcisinden mürekkep bir kuruluştur; fonksiyonları arasında, iktisadî - parasal istikrarın idamesi bakımından, gerektiği zaman federal hükümete kamu otoritelerinin kredi taleplerini kısma yollarını göstermek de vardır. Federal Hükümet de, kararname ile bütün hükümet kademelerine verilen borç ve kredilere belli bir limit koyabilir. Ayrıca bu kararname, istikrazların zamanı ile faiz haddi ve geri ödeme şartları gibi hususları da tesbit edebilir.

Maliye Politikası ve Sosyal Adalet

Adam Smith'in dört klâsik vergileme prensibinin birincisi eşitlik veya adalettir. Aslında adalet ve eşitlik gibi kavramların anlamı, zamana, mekâna, ideolojilere ve müesseselere göre değişmektedir. Bununla beraber belli bir dönemde ve belli bir toplum içinde, âdil olmasa bile, hiç olmazsa gayriadil vergi politikası usullerinin neler olduğuna dair fikir beraberliği mevcuttur. Bugün kabul edilmiştir ki, vergi yükünün dağılımındaki adaletin şartı, eşit durumlardaki fertlerin eşit muameleye tabi tutulmaları ve verginin ödeme kabiliyeti ile orantılı olmasıdır. Ayrıca sosyal adalet demek, gelir ve servetlerin belli bir düzen içinde yeniden dağılımı demektir. Aşağıda bu iki konuyu ayrı ayrı ele alacağım.

(a) Maliye politikası ve vergi yükünün dağılımında adalet

Çağdaş iktisatçılar arasında gelir vergilerinin yansıtılabildiğini (inikas ettirilebildiğini) ve fakat istihlâk vergilerinin yansıtılamadığını savunan tradisyönel görüşe karşı olanların sayısı azdır. Bununla beraber, özellikle uygulama ile ilgili meseleler ele alındığında çoğu yazar, gerçekte vasıtasız vergilerin vasıtahılara nazaran daha güç yansıtılabildiğini kabul etmişlerdir. Bu görüşe uyararak ben de şahsen gelir, net servet ve miraslardan alınan vasıtasız

şahsi vergilerin ferdî ödeme kabiliyeti açısından, damga resimleri, istihlâk vergileri, net katma - değer vergisi gibi vergilerden daha uygun olduğu kanaatindeyim.

Maliye politikası alanındaki son tecrübeler, Fransa gibi ülkelerin dahi vergi adaletine eskisinden çok önem verdiğini göstermektedir. Şuna da işaret edeyim ki vasitasız vergilere verilen önemin artışı bir yana bu vergilerin tarh, tahakkuk ve tahsil usullerine ait teknik teferruat da mükellefin şahsî durumuna gitgide daha iyi uyacak şekilde değişme eğilimindedir. Örneğin, modern gelir vergilerinde, genel olarak aile durumu, çocukların sayısı ve yaşları, müterakki tarifelerin evli kişilerin mükellefiyetleri üzerindeki etkileri v.s. gibi hususlar göz önüne alınmaktadır. Ayrıca yaşlı kişiler için gelir ve net servet vergilerinde indirilmiş tarifeler ve/veya özel indirimler sağlanmaktadır. Bir çok ülke mevzuatında, mükellefin kendine veya aile fertlerinden herhangi birinin başına gelen kazalar ve uzun hastalıkların yarattığı malî yükler için de olağanüstü indirimler tanınmaktadır. Bazı vergilerin bünyesindeki müterakki tarifeler de aynı şekilde vergi yükünün adil dağılımı maksadına hizmet etmektedir.

Bütün vergiler hakkında güvenilir veriler mahdut olmakla beraber, yukarıda zikredilen eğilimlere rağmen, adil bir vergileme sistemini gerçekleştirmeye çalışan ülkelerde dahi halâ birçok gayriadil vergi usullerinin mevcut olduğu söylenilebilir. Joe Pechman'ın son zamanlarda yayınlanan «*The Rich, the Poor, and the Taxes they Pay*» adlı çalışmasına (Washington 1969) göre, A.B.D. deki 1965 vergi yükü dağılımı dikkate alındığında, en düşük gelirlerde belli bir tersine müterakkiligin, düşük ve orta gelirlerde proporsiyonelliğin ve 15.000 dolar ve daha yüksek gelirlerde ise cüz'î bir müterakkiligin cari olduğu görülmektedir. Bu durumun iki sebebi mevcuttur: (1) Eyalet vergileri ve mahalli vergiler açıkça tersine müterakkidir. (2) Şahsî muafiyet sınırları altındaki gelirler dikkate alınmadığından, gelir vergisine tabi olmayan ve fakat tersine müterakki nitelikli istihlâk vergilerini devamlı ödeyen şahıslar için federal gelir vergisindeki müterakkiliyetin hiçbir önemi yoktur.

Ayrıca, vergi kanunlarının getirdiği ve görünüşte herkese şamil olan bazı avantajlar gerçekte sadece zengin kişilerin işine yaramaktadır. Vergi tarh, tahakkuk ve tahsil usullerindeki farklar dahi adaletsizlik yaratabilir. Örneğin, kaynakta tevkif usulüne göre vergilendirilen fertler, birçok ülkede müteşebbisler gibi, mükellefiyetlerinin hiç olmazsa bir kısmını yıllar boyu geçiktirebilen ve böylece devletten adeta faizsiz kredi alır durumunda bulunan kişilere nazaran daha kötü durumdadırlar. Son zamanlarda Almanya ve Kanada gibi bazı ülkeler, gelir vergileri geciktirilen fertlere mütevazî de olsa bir vergi özel şahsî indirim yapmayı mümkün kılan tahsil usullerindeki farklılığın yarattığı gayri adilane sonuçları kabul etmişlerdir.

Vergi yükünün gayri adilane dağılımından doğan problemler, A.B.D. de son vergi reformunun en önemli motifi olmuştur. (Aralık 1969). Eyalet ve belediyelerin çıkardıkları vergisiz tahvillerden gelen gelirler, petrol rezervlerindeki tükenme hususu ile ilgili özel hükümler, sermaye kazançlarına sağlanan avantajlar ve diğer çeşitli kaçamak noktaları, milyonerlerin tek bir dolar gelir vergisi bile vermekten - hukuka da oldukça uygun bir şekilde - kaçınmalarına sebep olmakta idi. Yeni reform teşebbüsü bu malî avantajları hafifletmiş, fakat tamamen ortadan kaldıramamıştır. Ne yapılması gerektiği, bir çok tanınmış iktisatçının yazılarında ve 1966 tarihli Kanada Carter Raporunda açıkça gösterilmektedir. Örneğin son Amerikan yayınlarının terminolojisi ile, «şumullü bir gelir vergisi matrahı» usulü konabilir. Yukarıda sayılan özel avantajların kaldırılması, birçok küçük fakat etkili toplulukların menfaatlerini kaçınılmaz olarak ihlâl edeceğinden ve böylece yatırımlar ile tasarruflar üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğinden, bu konudaki fikir mücadelesinin neden «büyümeye karşı adalet» sloganı ile karakterize edildiği anlaşılmaktadır.

İktisadî büyümenin çeşitli vergi türleri üzerinde değişik etkileri olduğundan, modern gelişmiş ekonomilerde daha adil bir vergi yükü dağılımına adeta yarı otomatik olarak varılabileceği noktası üzerinde durayım. Birkaç yıl önce yayınladığım küçük bir kitapçıkta da göstermeye çalıştığım gibi, zengin bir toplumda bir yanda genel bir net katma - değer vergisi, öte yanda gelir vergileri, gitgide artan bir malî önem kazanma eğilimindedir. Hattâ gelir vergisinin önemi daha da hızlı artmaktadır. Bu arada, çoğu istihlâk vergileri de kısılmaktadır. Bununla beraber istihlâk malları üzerine konan vergiler devam ettikçe, ödeme kabiliyeti olmayan bir grup fert, vasıtalı da olsa, vergi ödemeye mecbur kalacaklardır. Son zamanlarda A.B.D. de, Milton Friedman gibi muhafazakâr tutumlu iktisatçılar arasında bile, negatif vergiler denilen bir sisteme gösterilen temayülün sebeplerinden biri de yukarıda zikredilen husustur. Negatif vergiden maksat, gelir vergisi ile ilişkili olan ve fakir adedilen fertlerin gerçek harcanabilir gelirlerini yükseltmeyi hedef tutan bir tür transfer ödemesidir.

Çeşitli ülkelerde en son reform eğilimlerinden biri de evli çiftlerin tâbi olacağı malî işlemlerle ilgilidir. A.B.D., Almanya ve - teknik bakımdan değişik de olsa - Fransa'da, evli çiftlerin gelirleri, «Gelirlerin ayırımı» adı verilen özel bir tarh usulüne tabî tutulmaktadır. Bu metoda göre karı ve kocanın gelirlerinin toplamı ikiye bölünmekte, her iki yarıya ayrı ayrı vergi tarifeleri uygulanıp elde edilen meblağın iki katı alınmaktadır. Böylece evli bir çift, evlilikten doğan müterakkiyetten sakınabilmektedirler. Aile geliri sadece koca tarafından kazanılsa bile bu usül uygulanmaktadır; burada kocanın kazancının % 50'si karıya atfedilmektedir. Evlilikte müterakkiliğin hafifletilmesi lehinde çok şey söylenebilir. Bununla beraber, gelirden ayırım metodu, çocukla-

rı da dikkate alırsa, aynı gelire sahip evlilerle bekârlar arasındaki farklar genişleyecektir. Bu sebepten yukarıda zikredilen her üç ülkede de iktisatçı ve politikacılar, ayırım kat sayısını 2'den 1,5 veya 1,8'e indirecek bir reform üzerinde anlaşmış görünüyorlar. Bu suretle evlilik müessesesi müterakkilikten doğan fazla vergi yükü ile cezalandırılmadığı gibi, haksız bir şekilde sağlanmış yüksek avantajlar da elde edemeyecektir. 1964'deki vergi indiriminin önce 400.000 dolar geliri olan bir Amerikan vatandaşı, geliri olmayan bir kadınla evlenerek 25.000 dolardan aşağı olmamak üzere bazı vergi avantajları sağlayabilirdi. 1970 başlangıcından bu yana bekâr bir kimsenin yüklediği vergi, aynı gelire sahip evli bir kişinin verdiği vergiyi % 20'den fazla aşamaz.

(b) Maliye politikası ve yeniden dağılım

Adam Smith'in vergileme prensipleri arasında tabiidir ki yeniden dağılım prensibi yoktur, çünkü bu kavram daha çok çağdaş müdahale ideolojilerine uymaktadır. Kanaate göre, piyasa mekanizmasındaki aksaklıkların sonucu olarak, gelir ve servetlerin fiilî dağılımı, fertlerin GSMH'ya olan katkılarına uymaz. Ayrıca doğuştan fikren veya bedenen malû olanların, asgarî bir geçim seviyesi tutturmaya dahi muktedir olamadıkları noktası da ihmal edilir. Tam bir gelir ve servet eşitliğine ulaşmanın mümkün hattâ arzu edilirdiğine hiç kimse inanmamakla beraber, mevcut farkların belli bir oranda giderilmesi «adil» sayılmaktadır. Bu tip vergi politikasının iktisadî büyümeyi frenleyici olduğu noktasından yapılan itiraz, ancak kısmen geçerli olabilir. Adı geçen politikanın az gelişmiş ülkeler için önemi daha da fazladır. Bu noktayı belirtmek için Kanada Carter Raporundan şu cümleleri veriyorum. (Cilt 2, sh. 239): «İktisadî büyümeden fedakârlıkta bulunmadan belli bir yeniden dağılım seviyesine ulaşmak mümkündür. Bununla beraber, ilerdeki iktisadî büyümeden bir miktar fedakârlığı gerektirse bile, gelir kademelerinin en altındaki kişilerin lehinde bir yeniden dağılım sağlayarak vergi tedbirlerinin getirilmesini tavsiye edeceğiz.» Bu görüş henüz bütün gelişmiş ülke hükümetleri tarafından paylaşılmamakla beraber gitgide tasvib kazanmaktadır.

Belli bir yeniden dağılım seviyesine ulaşmak için kullanılan maliye politikası aletleri herkes tarafından bilinmektedir: hızla artan bir müterakkiliğe sahip gelir vergisi, onu tamamlayan genel bir net servet vergisi, oldukça yüksek emlak vergileri, miras vergisi ve zarurî ihtiyaçlar üzerine konan bütün vergilerin kaldırılması.

Otuz - kırk yıldır bu malî aletlerin çoğu gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Fakat sonuçlar, pek ihmal edilecek kadar olmamakla beraber, yine de yeterli değildir. Bunun da sebebi baskı gruplarının ilgili mevzuata, alınan tedbirlerin etkinliğini azaltacak kaçamak yollarını koydurmakta başarı

kazanmalarınıdır. Sonuç olarak da, örneğin İngiltere'de çok ağır bir emlak vergisi bulunmasına rağmen, 1960'da dahi toplam şahsî servetin % 75'ini nüfusun en zengin % 5'ini teşkil eden grup alıyordu. Birinci Dünya Savaşından evvel bu grubun % 87 pay aldığını söylersek sağlanan gelişmenin ne kadar cüzi olduğu ortaya çıkar.

Bugün teorisyenler ve politikacılar, vergi tedbirlerinin arzulanan yenden dağılımı amacıyla çok mütevazî bir katkıda bulunacağı hususunda mutabakata varmışlardır. Bu sebepten, daha yüksek transfer ödemeleri, aşağı gelir kademelerinde bulunan fertlere sağlanan istifadeler ve makul bir «gelir politikası» gibi başka metodlar da tavsiye edilmektedir. Münasip bir vergi politikası dikkate alındığında, kanaatime göre en müessir ve arzuya şayan yol, görünüşte herkese sağlanan ve fakat sadece zenginlerin işine yarayıp yüksek ve hızlı müterakki gelir ve miras vergilerini etkisiz kılan kaçamak noktaları ile özel avantajları hızla tasfiye etmek cihetine gitmektir.

Son noktalar

Kısa konuşmamı aşağıdaki noktaları da belirterek bitireyim :

Zikretmiş olduğum meseleler ve gerçekler, gelişmiş ülkelerin maliye politikasındaki son eğilimler hakkında oldukça eksik bir fikir vermektedir. Şüphesiz kurumsal ve ideolojik sebeplerden dolayı çeşitli ülkeler arasında bariz farklar bulunmakla beraber, genel bir eğilimin mevcudiyetinden de bahsedilebilir. Bu müşterek noktalar, özellikle Ortak Pazar içindeki vergi armonizasyonu gayretleri hız kazandıkça daha da sağlamlaşacaktır.

Son yirmi otuz yıl içindeki tecrübeler göstermektedir ki, maliye politikası tedbirleri, işsizlik, deflasyon ve enflasyon ile mücadelede güçlü silahlar olarak kullanılabilir; ayrıca maliye politikası daha yüksek ve daha istikrarlı bir iktisadî büyüme ve sosyal adaletin sağlanmasına da yardımcı olabilir. Bununla beraber egoist ve dar görüşlü politik gruplar, arzu edilen sonuçların tamin-kâr bir şekilde gerçekleşmesine mani olacak engelleri sık sık ileri sürmüşlerdir. Politik sorumluluğa sahip kişileri ve halkı, ekonomik bakımdan rasyonel ve sosyal bakımdan adil bir vergi politikasının imkân ve sınırları hakkında aydınlatmak görevi de Heyetiniz tarafından hazırlanan bu seminer gibi ilmi çalışma ve tartışmalara düşmektedir.

Ascota

MUHASEBE ve HESAP
MAKİNALARI

Olympia

YAZI ve HESAP MAKİNALARI

Anker

YAZAR KASALARI

SATIŞ ORGANİZASYON BAKIM

BÜROMAKİNA

TİCARET VE SANAYİ LİMİTED ŞİRKETİ

Meclisi Meb'usan Caddesi, 551

Türker Han

FINDIKLI — İSTANBUL

Telefon : 44 21 19 - 49 77 81

TAŞRA TEŞKİLÂTI

Ankara :

Sümer Sokak No. 7/4
Yenişehir
Tel : 12 83 10

İzmir :

Fevzipaşa Bulvarı 13
Banco Di Roma üstü
No: 201 - 202
Tel : 33 273

Adana :

Abidin Paşa Cad.
10. Sokak No. 119
Tel : 64 15

II. TÜRKİYE SEVK VE İDARECİLİK KONGRESİ KAPANIŞ KONUŞMASI (*)

Adnan ERKMENOL
(İpraş Umum Müdür Muavini)

«Buradan sonra hangi yönde gitmemiz gerekir»

Şimdi burada konuşmalarımızın sonuna gelmiş bulunuyoruz. İlmî Sevk ve İdarenin ünlü hocalarının ve tatbikatçılarının kıymetli mütalâalarını dinledik ve bu görüşleri gerek kendileri ile ve gerekse aramızda tartıştık. Bizi düşündüren bazı sorunların cevaplarını bulduk ve yeni bir takım sorunlar için yeni fikirlere sahip olduk. Tecrübe ve bilgilerimizi burada paylaşmaya imkân bulurken hepsinden önemlisi, daha iyi Sevk ve İdareciler olma azmimizde birbirimize destek olarak kuvvet kazandık.

Kongremizin teması «SEVK VE İDARECİLİK - TÜRKİYE'NİN KALKINMASINDA TEMEL UNSUR» idi. Temamızın önemi, seçkin iştirakçilerin mevcudiyeti ile bilfiil ispatlanmış bulunmaktadır.

Şahsen dinlemek fırsatını bulduğum Sayın Konuşmacıların ekseriyeti daha öncekilerin kendi düşüncelerini dile getirmiş olmalarından dolayı yakındılar ve kendilerine söyleyecek fazla bir şey bırakmadıklarını ifade ettiler. Ben ise, bu Kongrede söylenenlere tam sadık kalarak, burada sizlere tercüman olabilirim kendimi mutlu addedeceğim.

Son üç günlük kongre çalışmalarına geriye doğru baktığımızda iştirakçiler tarafından ifade edilen görüş ayrılıklarını bir tarafa bırakacak olursak, genel olarak ortaya çıkan en önemli husus, temel davada tam bir fikir birliğinin mevcut olduğudur.

İştirakçilerin iş hayatımızın muhtelif sektörlerinden gelmiş olmalarına rağmen, fikir birliğine varmış olmaları, kongrenin başarısına büyük katkıda bulunulmasını sağlamış ve verimli fikir teatilerinin gelişmesine hizmet etmiştir.

Fikir birliğinin geniş anlamı içerisinde Kongredeki görüşleri genel olarak aşağıdaki şekilde hülâsa edebiliriz :

Sevk ve idareciler, bütün kalkınmış veya kalkınmakta olan memleket-

(*) II. Türkiye Sevk ve İdarecilik Kongresinde (2-3-4/9/1970) sunulan kongre kapanış konuşmasıdır.

lerce de kabul edildiği üzere, Türkiye'nin de iktisadî gelişmesinde temel unsur teşkil etmektedir.

İyi Sevk ve İdareciler ancak eğitim yolu ile geliştirilebilirler ve bütün kalkınmakta olan memleketlerdeki gibi Türkiye'nin de en önde gelen davalarından bir tanesi, Genç İdarecilerini eğitirken mevcut idareci personelini de zamanın icaplarına göre geliştirmektir. Bu yapılmadığı takdirde kalkınma plânlarımızda ön görülen % 7 nisbetindeki bir iktisadî gelişmeyi devamlı olarak sağlamak hayal olacaktır.

Fakat yalnızca eğitim kâfi değildir. Sevk ve idarecilerin inkişafı için sıhhatli bir ortama ihtiyaç vardır. Mes'ul idarecilerin gelişmeleri için uygun ortamın yaratılmasında Devlete düşen önemli görevler vardır.

Türkiye'nin idarecilerini üretimlerinin artırılmasında, ürünlerinin kalitesini islâhda ve dünya fiyatları ile rekabet edebilecek bir şekilde ihracatlarını geliştirmede çok ciddi problemler beklemektedir. Bu problemleri çözümlenebildikleri nisbette idareciler memleketin ekonomik gelişmesine katkıda bulunacaklardır.

Kongreye sunulan tebliğlerde ve grup tartışmalarında ortaya çıkan önemli bulguların neler olduğunun, bu bulgulardan ne gibi neticeler çıkartılabileceğinin, Türkiye'nin gelişmesinde modern sevk ve idarecilik potansiyelinden azamî derecede istifadenin hangi tedbirler ile mümkün olabileceğinin açıklanmasına geçmeden önce, Sevk ve İdare ile kalkınma veya insan refahının gelişmesi ilişkilerinin bazı temel problemlerine burada değinmek istiyoruz.

Bunlardan birincisi değişen teknolojinin yarattığı problemlerdir.

Filhakika İlmî Araştırma ve Geliştirme, bu gün öyle bir mertebeye erişmiştir ki, adeta insanlık bunun karşısında hayret etme ve şaşırma kapasitesini tüketmiş bulunmaktadır. Son 10 -15 yıl içerisinde Dünyanın bilgi hazinesi bir misli artmış bulunmaktadır.

Teknolojinin Şirketlerin temel bünyesine bir takım etkilerde bulunduğu bir vakıdır.

Diğer bir işaret, uzun vadeli plânlamanın artan önemidir. Şiddetli rekabet, yeni mamûller ve eskilerinin ömür sürelerini doldurup çekilip gitmeleri, uzun vadeli plânlamalara duyulan zaruretlerin başında gelmektedir. İş hayatında vukubulan başarısızlıkların yüzde ellisi, beş yaşını idrak etmemiş Şirketler arasındadır. Ve bu başarısızlıkların % 90 gibi önemli bir oranı Sevk ve İdarece yapılan hatalara bağlanabilmektedir.

Risklerin çok fazla ve hata payının çok kısıtlı kabul edilebileceği bir ortamda, idarecinin teknoloji alanında olup bitenleri bilmesi, hayati bir zaruret

olarak belirmektedir. Ancak bu sayede Pazarlama, Finansman ve diğer faaliyetlerini yeniliklerin süratli temposuna göre ayarlayabilecektir.

Buna göre yarının Sevk ve İdarecinin en önemli maharetlerinden birisi, yalnızca vukubulan değişikliklere sür'atle ayak uydurabilmenin ötesinde, bu değişiklikleri önceden görmek ve insan refahına hizmet etmek üzere onlara şekil vermektir.

İdarecinin karşılaştığı ikinci önemli husus, Şirket içi faaliyetlerin gittikçe daha girift bir durum arz etmekte oluşudur.

Bunun bir sebebi yukarıda açıklanan, değişen teknoloji den ileri gelmektedir. Fakat buna ilâveten mamul çeşitliliği, inkişaf ve rekabet faktörleri, şirketin personel idaresi, finansman, pazarlama, dağıtım ve diğer faaliyet alanlarına eskiyle kıyaslanamayacak bir nisbette taziyik icra etmektedir.

Personel açısından, yeni tip işler için yeni kabiliyet ve maharete sahip kadın ve erkek insan gücüne artan bir ihtiyaç mevcuttur. Üniversiteleri bitirerek hayata atılan genç kuşakların bugün işgal ettikleri mevkilerin belki de yarından fazlası, doğdukları zaman mevcut dahi değildi.

Finansman konusunda, sermayeye duyulan ihtiyaçlar astronomik bir şekilde artmış ve daha da artmaktadır. Geçmişte, Sevk ve İdare, yeni bir fabrikayı plânlayıp, finanse edip kurduğu zaman, hiç olmazsa tesisinin asgari yirmi senelik bir ömrü olacağını makul bir nisbette emniyet altında görebilirdi. Halbuki bu gün Sevk ve İdare, kuruluş maliyetlerinin çok yüksek olmasına karşılık demode olmanın daimi tehlikesi ile karşı karşıyadır ve tesisin faaliyete geçmesi ile birlikte modernize edilmeye başlamak zaruretleri vardır.

İşletme ve şirket içi faaliyetlerin gittikçe daha kompleks bir hale gelmesi, idarecileri işlerinin ifasında her geçen gün biraz daha fazla elektronik vasıtalar dan faydalanmaya zorlamaktadır.

Bu yeni vasıtalar, Sevk ve İdare prosesinin, meselâ problemleri teşhis etme bilgileri toplama, alternatif çözüm yollarını formüle etme ve karar verme gibi bütün iş tugal sahalarında muazzam gelişmelere hizmet etmektedir.

Bu vasıtaların kullanılması neticesi Sevk ve İdareci beşeri gelişme formülünden önemli faktörleri olan motivasyon, eğitime, geliştirme ve liderlik gibi yönlerine daha fazla zaman ayırmak imkânını bulabilmektedir.

İdarecinin karşılaştığı üçüncü problem, faaliyet gösterdiği çevrenin artan kompleksitesidir.

Bu bir çok faktörün bir muhassasıdır. Bunlardan bir tanesi, dünya piyasasındaki gittikçe artan rekabettir. Diğer biri, iş hayatında Hükümet mü-

dahale ve tesirlerinin gittikçe yaygın bir hale gelmesidir. Gene diğerk bir tanesi, işçi sendikalarının değışen rolüdür. Ve nihayet, halk efkârının iktisadi kuruluşlardan yalnızca kârlarını azamileştirme davranışı yerine bütün bir cemiyetin menfaatlerine uygun bir şekilde hareket etmelerini beklemesidir.

Buna göre Sevk ve İdareci, kararını verirken daha bir çok değışkeni hesaba katmak durumundadır. Karar verme, bugün için, geçmiştekine kıyasla çok çeşitli kavramları içine alan gayet ince ve hassas bir karakter taşımaktadır. Şüphesiz ki yukarıdan beri bahsettiğimiz bu kompleksiteler yalnızca özel sektör sevk ve idarecilerini etkilememektedir. İster özel sektör isterse kamu sektörü olsun, karar verme mes'uliyeti aynı çetin kompleksitelere maruzdur. Sevk ve İdareciler iktisadî hayatımızda vukubulan değışikliklerin vüs'atini açık bir şekilde görmek ve bunlara göre realistik bir şekilde hareket etmek zorundadırlar.

Bu değışikliklerden bir tanesi milletlerarası iktisadi ilişkilerdeki artan rekabettir. Dünya üzerindeki bütün üreticiler, yeni pazarlara ulaşmak için büyük çabalar sarfetmektedirler. Avrupa Ortak Pazarının kuvvetlenmesi, bu rekabeti kamçulamaktadır.

Bu trend göz önünde tutulacak olur ise, başarılı idarecinin hakikî bir dünya görüş perspektifine sahip olması gerekmektedir. Dünyanın her yerinde geçerli olabilecek alternatifleri kapsayacak şekilde araştırma, üretim ve pazarlama üzerinde temel kararlar vermek zorundadır. Kısacası İdareci, dünya ya dönük bir davranışın içerisinde bulunmalıdır. Zira şirketin başarısı, her geçen gün artan bir şekilde muktedir ve çok hareketli dış rakiplerine karşı satışlardaki rekabet kabiliyetine bağlıdır.

Bu genel açıklamalarımızdan sonra şimdi muhtelif çalışma gruplarında ki tartışmalardan ve kongreye sunulan tebliğlerden ortaya çıkan önemli bulgulara, bunlardan elde edilecek neticelere ve alınması gerekli tedbirlere sektörler itibariyle geçebiliriz.

Kongremizin ana teması toplantılarda tartışılırken şu hakikat ortaya çıkmıştır ki, büyüme ve gelişme, sadece Sevk ve İdarecilik yaptığımız bu zamana has bir yenilik değildir ve sür'atli büyümeyi normal çalışma ortamımız olarak kabul etmemiz gerekir.

Buna göre ekonomik gelişmede ve bilhassa sanayi sektöründe Sevk ve İdarecinin katkısını, sorunlarını ve alınması gerekli tedbirleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

1. Türkiye, ekonomik kalkınmasının itici gücü olarak, sanayii seçmiştir.
2. Ortak pazara katıldıktan sonra iyi Sevk ve İdare, hayati önem ka-

zanacaktır. Türk Sanayi İdarecileri yavaş yavaş gelecek rekabetin karşısında, işletmelerinin hacimlerini genişletmeden önce, sevk ve idare noksanlarını gidermelidirler.

3. Sevk ve İdare kifayetsizliği, iktisadî gelişmede bir dar boğaz teşkil etmektedir. Bu husus gelişmekte ve gelişmiş memleketler için aynı olmakla beraber bilhassa kalkınmakta olan memleketler için daha da kritiktir.

4. Sevk ve İdare ve sermaye, iktisadî gelişmenin başlıca iki faktörüdür. Karşılıklı olarak bu iki faktör, birbirini etkilerler. Optimal neticeler, Sevk ve İdarenin, sermayeyi müessir bir şekilde kullandığı zaman elde edilir.

5. Bir çok kalkınmakta olan memleketlerdeki gibi Türkiye'de de eski nesle ait idarecilerin temel değişikliklere ayak uydurmada gecikmeleri ve pedersahi davranışların tatbikatta henüz hakim olduğu söylenebilir.

6. Büyük bir ekseriyetle, bilhassa orta çap teşekküllerde idareci aynı zamanda mal sahibidir ve modern Sevk ve İdare tekniklerine bihakkin vakıf değildir. Bu gibileri Sevk ve İdarenin yeni metotlarından haberdar etmelidir.

7. Orta kademe Sevk ve İdarecilere yeteri kadar fırsat verilmemiş olmasından dolayı demode bir zihniyete göre mes'uliyetler delege edilememektedir. Orta kademe idarecilere hata yapmaları ve bunlardan istifade etmeleri için fırsat verilmelidir.

8. Sevk ve İdare Personeli, yalnızca bu gün işgal ettikleri pozisyonlar için değil, fakat ileride deruhte edecekleri daha ağır mes'uliyetler için eğitilmeli ve geliştirilmelidirler.

9. Sınai Sektörde Türk Sevk ve İdarecisi iki önemli anlayışta devrim yapmak zorundadır:

- a. Kârlılık anlayışında
- b. Karar verme anlayışında

Bunun için üç önemli fonksiyonunda geliştirme yapmak durumundadır.

- a. Organizasyon fonksiyonu
- b. Plânlama ve kontrol fonksiyonu
- c. Haberleşme fonksiyonu.

10. Sevk ve İdarede devrimden ziyade evrimden bahsedebiliriz. Başka bir deyimle anı bir oluşmadan ziyade, oluşmanın hızını arttırmak için eğitime ihtiyaç vardır.

11. Sanayi idarecisinin gelişmesi, çevrenin etkisi ve kendi kendini yetiştirme azmi ile sağlanabilir.

Her ne kadar endüstrinin bir memleketin iktisadî gelişmesi üzerindeki

rolünde yukarıda da özetlediğimiz şekilde mütalâalar serdediğimiz ise de, bir çok konuşmacılar bilhassa imalât sanayiinin özellikleri ve problemleri üzerinde durmuşlardır. Filhakika sanayileşmenin ilk kademesini az yatırımlı ve fazla iş gücüne ihtiyaç gösteren kuruluşlar teşkil eder. Hayat standardının artması ve Sevk ve İdarenin bilinçlenmesi neticesi teknolojik yenilikleri de gerektiren imalât sanayii kollarına yönelmek tabii bir şekilde olmaktadır.

Memleketimiz sanayii halen kuruluş devresinin basit olan safhasını geçmiş olup, daha kompleks ve yaratıcılığı gerektiren ikinci safhaya ulaşmış bulunmaktadır.

Sevk ve İdarecilerimizin bu safhadaki sorunları ile görevleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Gelişmekte olan memleketimizden gelişmiş memleketlere ilmi ve teknik beyin göçü (Brain Drain) teknolojik gelişmemiz için en ciddi bir manidir. Bu akımın başlıca sebepleri gelişmiş memleketlerin sağladığı daha mükemmel araştırma imkânları ve maddî mükâfatlandırmadır.

2. Bu kayba mani olmak için memleket dahilinde ve bilhassa dışarıda eğitilmiş genç kuşaklara moral eğitimi ve kuvvetli millî hislerin kazandırılması hayati bir faktördür.

3. Temel araştırmaların uzun vadeli ve çok külfetli olduğu düşüncesi ile önemi, tatbiki araştırmalara vermelidir. Bunda da Hükümete düşen önemli vazifeler vardır.

4. Şirket organizasyonları, buluculuğu teşvik ve kullanmak üzere kurulmalıdır.

5. İlmî ve Teknolojik gelişmede Sevk ve Idareci öncü olmalıdır. Bunun için de kendisini dünyadaki gelişmelerden devamlı olarak haberdar etmek ve geliştirmek zorundadır.

Ekonomimizde gerek millî gelirdeki payı ve gerekse faal nüfusun % 70 ine yakın bir kısmının çalışmakta olması bakımlarından Tarım sektörü Sevk ve İdare problemleri üzerinde önemle durularak tarımın sanayi'e paralel olarak geliştirilmesi zaruretlerine temas edilmiş ve ancak bu şekilde sanayileşmenin plânlanan hedeflere rasyonel bir şekilde ulaşabileceği izah olunmuştur.

a. Tarımda, genellikle işçilik ve idarecilik aynı şahısta toplanmaktadır.
b. Çok defa pazar için üretimde bulunulmayıp zati ihtiyaçların tatmini için çalışılır.

c. Tabiat şartları geniş ölçüde hakimdir.

d. Çalışanlara nezaret fonksiyonları büyük güçlükler arz eder.

e. Sosyal ve kültürel imkânlar sınırlıdır.

f. Tarımda çalışan nüfusun fazlalığı sebebiyle produktivite düşüktür.

Tarım sektöründeki idarecilerden çözüm bekleyen sorunlar şunlardır:

- a. Fert veya dönüm başına tarımsal produktiviteyi arttırmak
- b. Lüzumlu gübre, tohum, alet, makina, ilaç ve kredi gibi üretim giderlerini zamanında ve ucuz olarak çiftçiye ulaştırmak.
- c. Tarımsal araştırmalarda bulunmak.
- d. Çiftçiyi yeni gelişmelerden haberdar etmek üzere eğitim ve yayın çalışmalarında bulunmak.
- e. Ürünlerin değerlendirilmesinde ve pazarlanmasında teknik ve kredi yardımlarında bulunmak.
- f. Tarımla ilgili tabii kaynakları muhafaza etmek.
- g. Bitki ve hayvan hastalıkları ile savaşmak.

Memleketimizde yukarıdaki çalışma ve amaçları tahakkuk ettirmek için çeşitli örgüt ve kurumlar devlet eliyle vazifelendirilmiş bulunmalarına rağmen memleketimiz tarımında mevcut potansiyelin gereği veçhile değerlendirilebilmediği söylenemez.

Bunun sebeplerinin başında Tarımda Sevk ve İdareci dediğimiz kimsele-
rin kültür yetersizliği, geleneklere çok bağlı kalması, yenilikleri takip edip uygulayamaması, araştırma yapamaması veya yapılanları takip edememesi gelmektedir.

Özetleyecek olur isek; Türkiye tarımının bu güne kadar gelişmesi daha ziyade kamu sektöründe uygulanabilen Sevk ve İdarenin başarısı oranında olabilmıştır ve yukarıdaki sorunların çözümlenebilmesi nisbetinde tarım sektöründeki idareciler ekonomik kalkınmamıza katkıda bulunabileceklerdir.

Birçok iştirakçiler muhtelif vesileler ile Kamu Sektörü ve Sevki İdare ilişkilerine temas ettiler. Bu mütalâalardan bir kısmı bizatili kamu sektöründeki Sevk ve İdare problemleri ve diğer bir kısmı da Devletin iktisadî hayatımızdaki düzenleyici rolü üzerine idi. Bunlardan birinci grup mütalâaları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

1. İktisadî alandaki başarı toplum hayatının teminatıdır. Mahalli veya millî kamu hizmetlerinin en iyi bir Sevk ve İdare içinde görülmesi ise, özel sektör teşebbüslerinin de gelişmesi için bir destek ve mutlu bir halk yaratma yoludur.

2. Son yıllarda modern Sevk ve İdareciliğin kamu yönetimine sokulması için bazı teşkilâtlamalara gidilmiş ve çalışmalar yapılmış ise de, bilhassa merkezî idare yönünden, önemli bir gelişme elde edildiği iddia edilemez.

3. Merkezî idarenin israf ettiği kaynak değeri, yılda bütçe ödenek ortalamasının % 40'ı civarındadır. Kamu yönetimindeki bu israf, değer yaratıcı

unsurların (İnsan ve Malzemenin) gerektiği şekilde kullanılmamasından doğmaktadır. (Hedeflerin gerektirdiğinin çok üstünde insan istihdamı).

4. Kamu ve Özel Sektör Sevk ve İdarecileri arasında ulaşılabilecek hedefler dışında uygulanan metot, teknik ve davranışlar bakımından önemli bir farklılık bulunmamaktadır.

5. Devlet teşekküllerinin de hususî sektördeki gibi davranış ve motifleri olan Sevk ve İdarecilerle idaresini sağlamak hayati önemi haizdir.

6. Kamu Sektörünün kalkınmamıza etkili bir şekilde katkıda bulunabilmesi için, bu sektördeki idarecilerin aynen özel sektördeki gibi eğitim görmeleri ve geliştirilmeleri gereklidir.

Delegelerin özel olarak ilgilerini çeken bir saha da Sanayi ve Ticaret sektörlerinin müşterek bir konusu olan Pazarlama ve bunun milletlerarası karakteristiğidir.

Bu fikirleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

1. Ticari Sektör, yapısı ve fonksiyonları icabı milletlerarası bir karakter taşır.

2. Misal olarak bu sektördeki iyi Sevk ve İdareciler, memleketleri doğal imkânlardan mahrum olsa da büyük başarılar sağlamışlardır (Ceneviz, Venedik, İsviçre, İngiltere, Japonya gibi).

3. Millî gelirin büyük kısmı genel olarak Ticaret ve hizmetlerden gelmektedir (Türkiye'de % 38).

4. Ticaret sektörü ziraat ile sanayi sektörleri arasında bir köprü vazifesini görmüştür. Bu bakımdan iyi Sevk ve İdareciler bu sektörde daha hayati bir durum arz eder.

5. Çalışanlar ile idarecilerin miktarı arasında ekonomik kalkınma hızı bakımından direkt bir münasebet vardır (Türkiye'de 100 çalışan nüfusa 1,4 idareci düşerken, gelişmiş memleketlerde bu rakam, 100 kişiye 4,6 dır).

6. Türkiye, ihracatın gelişme temposunda plân hedeflerinin altında kalmıştır.

7. Klâsik ekonomide yalnızca kârlılığı esas alan idareci tipi yerine, bugün sermaye ile çalışanlar arasında sosyal dengeyi ve sosyal adaleti sağlayan idareci tipi yer almaktadır.

Pazarlama faaliyetleri üretici ve tüketici arasında her iki istikamette bilgi ve aksiyonların aktığı bir kanal, entegre ve koordine edici bir fonksiyon olarak kabul edilmektedir. Başka bir deyimle arz ve talep arasında düzenleyici bir rol oynamaktadır; ticari hayattaki belirsizlikleri aşmaya indirir iken, plânlı gelişmeye yardımcı olur. Pazarlama konusundaki idarecilerin sorunları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Kalkınmakta olan bütün memleketlerdeki gibi Türkiye'de de fiili durum, mamulleri satmaktan ziyade kapasiteyi arttırmaya yönelmiştir. Bu itibarla mamulleri geliştirmenin külfeti, tamamen müstehlike yüklenmektedir. İç piyasada bir fiyat rekabeti mevcut ise de bu, henüz mahsulleri geliştirmeye, arzulanan dikkati toplayamamıştır.

Bu alanda yapılması gereken işler şunlardır :

- a. Piyasa araştırması birinci zarurettir.
- b. Hükümet piyasa araştırması ve geliştirmesinde piyasanın millî ekonomiye olumsuz yönde etki yapmaması için, önemli bir rol oynamalıdır.
- c. Malî müesseseler imalâtçılara mamullerini geliştirme amacı ile kredi vermelidirler.
- d. Mamul ve personelin geliştirilmesi üst kademe sevk ve idarecisinin en önemli fonksiyonlarından olup gerekli alâkayı görmelidir.
- e. Proje ve araştırma merkezleri kurulmalıdır.
- f. Standardizasyonun önemle ele alınmasında zorunluluk vardır.

Kongrenin önemli tebliğlerinden birisi rahmetli Şerafettin ERANIL'ın Sevk ve İdarecilik Eğitimi konusundaki okunan yazısı idi. Bu yazıda iktisadî gelişmenin hızlandırılması ve gerekli sosyal değişikliklerin yapılması mes'uliyetleri, Sevk ve İdarecilerin omuzlarına yüklenmektedir. Sevk ve İdarede Eğitim ve yetiştirmenin lüzumu izah edildikten sonra, idarecileri yetiştirmenin temel prensiplerinden bahsedilmektedir. Tebliğ sahibi, halen Sevk ve İdare makamlarını işgal edenlere yetişme imkânlarının tanınmasına yüksek bir prioritenin verilmesi ve istihdam öncesi Sevk ve İdare eğilimine önem verilmesi konularına işaret etmiştir. Eğitim programlarında, öğretilen Sevk ve İdare teorisi ile temel prensiplerin önemine temas edilmiş, bu arada formel bir eğitim veren üniversiteler ile profesyonel derneklerin temin ettiği pratik ve kısa süreli kurslar da açıklanmıştır.

Tebliğdeki önemli sonuçlardan bir tanesi, idarecilerin makine ve teçhizat gibi ithâl edilemeyecekleri ve her memleketin kendi idarecilerini yetiştirmesi ve geliştirmesinden başka bir çarenin bulunmadığıdır.

Yapılan müzakere ve tartışmaları ve varılan sonuçları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Üniversite ve endüstri ekonomik gelişmenin ortaklarıdır. Ancak biri biri hakkında da kötü intibalara sahiptirler.

Endüstrinin üniversite ve mezunları hakkındaki intibaları şöylece özetlenebilir:

Ünvan ve diplomaya fazla önem veriyoruz. Gençlerimiz entellektüel gurur içindeler. Mekteplerde okudukları iş ve personel idaresi konularını, en-

düstri müesseselerine uygulayıp, mucizeler yaratacakları gafleti içinde geliyorlar. Teknisyenlerimiz alet tanımayı ve kullanmayı fabrikalarda öğreniyorlar. Hayalperest bir maarif sisteminin tutucu metotlarından kurtulmuş değiliz.

a. Üniversiteler kendilerini, temel araştırmalara ve ileri teorilerin eğitimine verdiklerinden, kalkınan memleketin problemlerine çare bulacak pratik kabiliyetleri verememektedir.

b. Teknik Üniversite veya Yüksek Okulların mezunları endüstriye diğer fakültelerden çıkanlara nazaran daha yararlı olabilmektedirler. Bunun belki de bir sebebi, öğretim görevlilerinin büyük bir çoğunluğunun endüstriden gelen «Part - Time» hocalar olması ve dolayısıyla daha realistik bir tutum içinde olmalarıdır.

c. Üniversite mezunları iktisaden iş yerlerine bir katkıda bulunmadan yüksek ücretleri talep etmekte, gerekli kalifikasyon ve tecrübeye sahip olmadan Üst İdareci pozisyonlara geçmeyi arzulamaktadırlar.

d. Üniversitelerin endüstrinin mevcut ve gelecekteki ihtiyaçları için araştırmalar yapmaları mes'uliyetleri vardır.

Üniversitelerin endüstri hakkındaki düşünceleri de şöyle özetlenebilir:

a. Eğitim bir hizmettir ve endüstri ve iş hayatının diğer sektörleri tarafından bedelinin ödenmesi gereklidir.

b. Mezunlar tarafından talep edilen ücretler, hayatlarının uzun bir kısmını eğitimle geçirmiş olmaları düşünülürse , akıl-dışı sayılmamalıdır.

c. Üniversitelere ne tip mezunlara ihtiyacı bulunduğunu bildirmek, endüstrinin görevi olup, bunları ancak kendileri bilebilirler.

Bu görüş ayrılıklarını telif etme, aşağıdaki şekilde mümkündür:

a. Üniversitelerin fakülte üyeleri akademik kariyerden gelen hocalar ile endüstriden gelenlerin bir kombinasyonu olmalıdır. Ve birinciler teoriyi açıkla- rken, ikinciler bunların uygulamalarını göstermelidirler.

b. Üniversiteler endüstrinin ihtiyaçlarını ilmi bir açıdan etüt ederek öğretim programlarını ona göre kurmalıdırlar.

c. Üniversitelerin fakülte üyelerine endüstride istişari görevler veril- meli ve problemlere aşinalığı sağlanmalıdır.

d. Sevk ve İdareciliğin geliştirilmesi amacı ile üniversiteler tarafından normal eğitim programları dışında seminerler tertip olunmalıdır.

e. İş idaresi okul ve fakültelerinin adedi arttırılmalıdır.

e. Modern Sevk ve İdare metotlarını, bütün üniversal karakterlerine rağmen, millî değerler ve sosyal verilere göre, millileştirilmelerinde zaruret vardır.

g. Sevk ve idarecilerin geliştirilmesinde Sayın Dr. İlhami Karayalçın'ın tavsiye ettiği Pratik - Akademik - Kooperatif sistem, kabul edilecek uygun yollardan biridir.

Sevk ve İdarecileri geliştirmede eğitim ve yetiştiriminin rolü çeşitli açılardan incelenmiş olup, aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

AKADEMİK TARTIŞMA

Kimler Eğitilmelidir Konusunda

Eski nesle ait bir çok idareciler, üst idari mevkilerde bulunup bugün için artık demode metotlarla iş görmektedirler. Buna karşılık genç nesiller bu şartlar altında öğrendiklerini uygulayamamakta ve huzursuz olmaktadır. Bu sebeplerle halen Sevk ve İdare Pozisyonlarını işgal edenlere eğitim imkânlarını ve fırsatını vermek ilk prioriteyi teşkil etmelidir.

Ne Öğretilmelidir Konusunda ise Umumi Kanaat Şudur

Sevk ve İdare eğitimi, ifa edilen işlerin gereklerine göre formüle edilmiştir. ve Sevk ve İdarecinin aşağıdaki üç karakteristiğine yönelmelidir.

1. İş Bilgisi,
2. Davranışlar,
3. Maharetler.
 - a. Teknik Maharet
 - b. Beşerî Maharet
 - b. Fikri Maharet.

Yukarıdaki karakteristiklerden bir kısmı tahsil, iş başı eğitimi ile elde edilirken, ayrıca idarecilerle meselâ, 3 - 4 yıl müddetle Sevk ve İdarecilik seminer ve programlarını, 2 - 3 aylık devreler halinde uygulamak fayda sağlayacaktır.

Kim Eğitilmelidir Konusuna Gelince

Üniversitelerin bu konu ile ilgili durumları münakaşa mevzuu olmaktadır. Çok defa Üniversitelerin kısa süreli Sevk ve İdare kurslarında başarılı olmadıkları ileri sürülmektedir. Bu itibarla Sevk ve İdare Derneği gibi kuruluşlar, Üniversitelerin de yardımını görerek bu eğitimi yapmalıdırlar. Eğitim, akademik teori ile hakiki hayattan alınan pratik tatbikat ve tecrübeyi meczetmelidir.

SEVK VE İDARECİLERİN GELİŞTİRİLMESİNİN PLANLANMASINDA CEVAP VERİLMESİ GEREKEN SORUNLAR ŞUNLARDIR

1. Kaç idareciye ihtiyacımız olacaktır?
2. Bunlar kimlerdir?
3. Bunları nerelerden temin edebiliriz?
4. Görevleri nelerdir?
5. Bu görevleri ifa etmek için nelere ihtiyaçları olacaktır?.
6. Halen ne gibi karakteristiklere sahiptirler?

Bu sorular cevaplandırıldıktan sonra aşağıdaki soruların cevaplandırılması gerekir:

- a. Hangi karakteristikler geliştirilebilir?
- b. Bunlar en iyi şekilde nasıl geliştirilebilir?
- c. Kimler tarafından?
- d. Hangi kademelerden geçerek?
- e. Hangi metotlar kullanılarak?

Bu son 20-25 dakika içinde kongremizde yapılmış olan müzakereler bakımından kendi intibalarını sizlerle paylaşmış oluyorum. Ancak bu vesile ile Kongremizin son önemli bir veçhesini burada belirtmeme müsaadelerinizi rica edeceğim. Fikrimce - eminim ki hepiniz de bana iştirak edeceksiniz - İdareciler olarak burada başarılarımızı daha yakından tetkik etme imkânını bulmuş oldukları ve kalkınma çabalarında milyonlarca vatandaşımızın bizlere bağlanmış oldukları itimat ve ümitlere ne dereceye kadar cevap verdiğimizizin muhasebesini yapabildik. Özlemine çektiğimiz müreffeh bir toplumu meydana getirmede Sevk ve İdareciler olarak mes'uliyetlerimiz büyüktür. Burada beraber geçirdiğimiz üç günün hepimiz için çok tatmin edici bir tecrübe olduğuna inanıyorum. Samimi temennim odur ki, bu salonlarda karşılıklı diyaloglar şeklinde başlamış olan dostluklar gelecekte kuvvet kazansın ve başarılarımızda bizlere yardımcı olsun.

Sizin Bankanız

TÜRKİYE HALK BANKASI

Memleketin her köşesinde hizmetinizdedir

(Basın : 60151 A - 20218)

BİLÜMUM BANKA MUAMELELERİ İÇİN

TÜRKİYE BANKASI
hizmetinizdedir

Umumî Müdürlük - Ulus Meydanı (Ankara)

CARİ HESAPLAR • HAVALE • TİCARİ SENETLER • KREDİ MEKTUPLARI
• KEFALET MEKTUPLARI • DÖVİZ ALIM VE SATIMI • SEYAHAT
ÇEKLERİ • İTHALÂT AKREDİTİFLERİ • KİRALIK KASALAR • v. s.

DÜNYANIN HER TARAFINDA MUHABİRLERİ VARDIR

SİGORTA İŞLETMECİLİĞİ VE TÜRKİYEDE SİGORTA FAALİYETLERİ

Dr. M. Kemal YOĞURTÇUGİL

Giriş

Sigorta uzun bir süre yanlış olarak hiç de sigortanın kapsamına girmeyecek risklere karşı alınan bazı tedbirler olarak kabul edilmiş, zaman zaman «Belli olmayan kayıpların karşılanması için ayrılan fon» veya «Riskin başkasının omuzlarına yüklenmesini sağlayan bir risk aktarılması» şekillerinde düşünülmüştür. (1)

Bugün Sigorta kısaca, tehdit eden risklere karşı kişinin emniyet ihtiyacını duymasının bir sonucu olarak belirlemekte, ancak bu riskin sigorta kapsamı içine girebilmesi bazı unsurlara sahip olma şartına bağlanmaktadır. Sigorta, belirli riskler karşısında guruplar meydana getirmek suretiyle doğan hasarın şiddetini kişi bakımından azaltabilmek temel prensibinden hareket eder. Böylece grubu meydana getiren her üye, kendisinin karşılaşılabileceği riski ve neticesi olan hasarı, diğer grup üyelerine dağıtmakla şahsı için söz konusu olan belirsizliği belirli hale getirebilmektedir.

Sigortanın unsurları kısaca şöyle özetlenebilir: (2)

- a. Hasarın tesadüfi olarak meydana gelmesi,
- b. Belirli bir riskin aynı derecede tehdidi altında bulunan çok sayıda benzer ünitenin bir araya getirilmiş bulunması,
- c. Hasar olayının istatistiki olarak kavranmış olması, ve
- d. Meydana gelen hasarın para birimi ile ölçülebilir olmasıdır.

TÜRKİYEDE DURUM

A. Genel durum

Bu konuda mevcut veriler (3) 1965 yılında ülkemizde 18' i Türk, toplam 38 sigorta şirketinin faaliyette bulunduğunu göstermektedir. 1966 da bu sayı, biri sadece hayat sigortası, diğeri yangın, nakliyat ve kaza sigortaları dallarında olmak üzere işe girişen iki Türk sigorta şirketinin ilâvesiyle 40'a yükselmiştir. 1968 de ise yangın, nakliyat, kaza ve makine montaj dalında faaliyete geçen bir yerli sigorta şirketinin de katılmasıyla tüm sigorta şirketlerinin sayısı 41 olmuştur. 1969 yılında durumda bir değişiklik yoktur.

TABLO I.

Sigorta branşları itibariyle şirketler (1965 - 1969)

Yıllar	Şirket Sayısı	Sigorta branşları				
		Yangın	Nakliyat	Kaza	Hayat	Makine-Montaj
1965	38	35	34	27	18	—
1969	41	37	36	30	18	19

Tablo verilerine göre, Türkiyede faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin büyük bir kısmı yangın ve nakliyat sigortacılığı ile iştigal etmekte, hayat sigortacılığı dalında bu nisbet takriben yarı yarıya azalmaktadır. Ekonomik hayatın nedenlerinin icabı olarak 1965 yılında makine ve montaj sigortası yapan tek bir şirket yokken, bu kez 1969 yılında bu tür şirketlerin sayısı 19 dur.

Aynı yıl ülkemizde sigortacılık yapan 20 yabancı sigorta şirketinin 5'inin İsviçreli, 4 ünün Fransız, 4 ünün İngiliz, 3 ünün Alman, 2 sinin İtalyan, 1 inin Amerikan ve 1 inin de Avusturyalı olduğuna dikkati çekmek isteriz. Bu şirketlerin inceleme dışı bırakılması halinde mevcut 21 Türk sigorta şirketinin hepsinin kaza sigortası yaptığını, yangın ve nakliyat sigortası ile uğraşanların sayısının 20, makine ve montaj sigortacılığı ile iştigal eden 19 şirketin hepsinin Türk olduğunu, hayat sigortası yapan 18 şirketten sadece ikisinin yabancı şirket bulunduğunu görüyoruz.

Neticeler toplu halde Tablo 2. de verilmiştir.

TABLO 2.

Sigorta branşları itibariyle Türk şirketleri (1969)

Şirket sa.	Yangın	Nakliyat	Kaza	Hayat	Makine - Montaj
21	20	20	21	16	19

Sigorta primi; sigortacının sağlamış olduğu teminata karşılık olmak üzere sigortalı tarafından sigortacının hasar tazminatı giderleri ile diğer işletme giderlerine katılmak amacıyla belirli süreler sonunda ödenen bir meblâğ (4) olarak tanımlanmaktadır. Türkiyede faaliyette bulunan tüm sigorta şirketlerinin 1965 ve 1969 yılları itibariyle ve muhtelif sigorta branşları için direkt prim istihşalleri Tablo 3. de gösterilmiştir. 1965 yılı prim istihşali olan 65,0 milyon liranın bir evvelki yıla nazaran artış hızı % 6,13 iken 1969 da prim istihşali 1968'e göre % 14,82 artarak 482,8 milyon liraya çıkmıştır. Toplam prim istihşal artış indeksi (1965 = 100) 182 dir. Aynı indeks kıymetinin yangın branşı için 166, nakliyat için 159, kaza için 203 ve hayat dalı için 163 olduğu hesaplanmıştır.

TABLO 3.

Direkt prim istihsal durumu (milyon lira)

	1965	%	1969	%
Yangın	110,6	41,7	183,2	38,0
Nakliyat	44,3	16,7	70,4	14,6
Kaza	76,2	28,7	155,0	32,1
Hayat	31,6	11,9	51,6	10,7
Diğer	2,3	1,0	22,6	4,6
Toplam	265,0	100,0	482,8	100,0

1965 yılında tüm prim istihsalinin % 41,7 si yangın branşına ait iken 5 yıl sonra bu oranın % 38'e düştüğünü görüyoruz. Aynı dönemde diğer sigorta dalları nisbi iştirak paylarında da, kaza hariç, cüz'i de olsa bir azalış vardır.

Ele alınan en son yılda tüm sigorta şirketleri içinde Türk sigorta şirketlerinin yeri oldukça yüksektir. Bu pay 482,8 milyon liralık prim istihsalinde 453,7 milyon lira ile % 93,9 dur. Aynı oran, 1965 yılında % 91,6 idi. Buna göre ülkemizde tüm sigortacılık faaliyetleri içinde Türk şirketlerinin hissesinin az da olsa artmakta olduğu söylenebilecektir. Münferit sigorta dalları bakımından aynı değerlemeye devam edilirse, 1969 yılın için yangın kolunda bu iştirak % 90,0, nakliyat da % 93,7, kaza branşında % 96,4 ve hayat dalında % 97,8 bulunacaktır. Tablo 4. Türk Sigorta şirketleri direkt prim istihsal durumunu göstermektedir.

TABLO 4.

Türk Sigorta şirketleri direkt prim istihsal durumu (1969)

	Milyon lira	%
Yangın	165,1	36,3
Nakliyat	66,0	14,5
Kaza	149,5	31,9
Hayat	50,0	11,1
Diğer	22,6	5,2
Toplam	453,7	100,0

B. Sigorta branşları itibariyle

Sigorta tatbikatçıları sigortayı belli bir sistem içerisinde tasnif ederek uygulamaya çalışırlar. Böyle bir ayırım öncelikle Özel Sigorta ve Sosyal Sigorta olarak yapılır. Özel sigorta, prensip itibariyle kendi kendine yardım fik-

rine dayanır (5) ve ağırlık noktası özel çıkarların korunmasıdır. Bu sigorta türü de kendi içinde sıklara bölünürken çeşitli kriterler verilir ve değişik tasnif şemaları kullanılır. En basit olanı, kişi hasarlarını kapsıyan kişi sigortaları ile mal hasarlarını kapsıyan mal sigortaları şeklinde yapılandır. Bu durumda yukarıda sık sık 4 ayrı dal olarak gösterdiğimiz sigortacılık faaliyetlerinden yangın ve nakliyat sigortasını mal sigortası bölümüne, kaza sigortası ile hayat sigortasını da kişi sigortası tarafına koymak gerekecektir.

a. Yangın Sigortası

Sigorta mevzuatı, genellikle yangın sigortasının bir tanımını vermemiştir. Bu tanımlama, en iyi şekilde, sigorta emniyeti verdiği riskler itibariyle yapılmaktadır. Bu riskler ise yangın, yıldırım ve infilâk riskleridir.

Bu sigorta dalında 1965 yılında faaliyette bulunan 18 Türk ve 17 yabancı sigorta şirketinin, reasürans yoluyla aldıkları primler de dahil olmak üzere tüm prim istihsal tutarı, 116,4 milyon lira idi ve 1964 e kıyasla artış % 6,14 olmuştur. Aynı yıl bu şirketlerce ödenen hasarlar toplamı 34,8 milyon lirada ve konservasyon nisbeti ise (6) % 24,78 de kalmıştı. 1969 yılında ise 20 si Türk 37 şirketin tüm prim istihsal kıymeti 1968'e kıyasla % 13,66 artarak 228,7 milyon liraya yükselmiştir. Aynı yıl ödenen hasarlar tutarının 55,5 milyon lira olduğu ve konservasyon nisbetinin % 23'e düştüğü söylenebilir.

Bu konuda son olarak ilâve edilecek husus, yıl içinde ödenen tazminatın alınan primlere nisbetinin 1965 için % 26,05 ve 1969 için % 24,25 bulunduğuudur.

b. Nakliyat sigortası

Bu sigorta branşı bir yerden diğer bir yere yapılan taşıma sırasında gerek taşıt araçlarının, gerek taşınan malların uğrıyabileceği hasarları teminat altına alır. Diğer dalların aksine bu sigorta türünde, çeşitli riskleri kapsıyan genellik prensibi geçerli bulunmaktadır.

1969 yılında 20 si Türk olmak üzere 36 şirket faaliyette bulunmuş ve toplam prim istihsalı 87,6 milyon lira olurken 1965 yılında 18'i Türk 34 şirket 51,3 milyon liralık prim toplamıştı. Bir evvelki yıla nazaran tüm prim istihsal artışı nisbeti, 1965 için % 14,76 ve 1969 için % 10,76 dir. 1965 yılında 22,9 ve 1969 yılında ise 47,6 milyon liralık hasar ödemesi yapılmış, konservasyon nisbeti olarak aynı yıllar için sırasıyla % 21,29 ve % 19,42 oranları hesaplanmıştır. Bu dalda umumi prim - hasar nisbeti 1969 da % 54,38 dir.

c. Kaza sigortası

Kaza sigortasının amacı, sigortalının bir kaza sonucunda uğrayacağı iktisadi kayıpları teminat altına almaktır. Bu faaliyet dalında 1965 yılında ödenen hasar toplamı 50,9 milyon lira, toplam prim istihsalı 75,9 milyon lira olmuşken, beş yıl sonra bu kıymetler sırasıyla 118,8 ve 174,2 milyon liraya yükselmiştir. Umumi prim - hasar nisbetleri sırasıyla 1965 de % 64,8 ve 1969 da % 68,2 dir. Bu sigortacılık dalı için konservasyon oranı, 1969 değeri % 27,49 olarak hesaplanmıştır.

d. Hayat sigortası

Sigortalıya ihtiyarlığında sıkıntıya düşmeden hayatını sürdürmek imkânı sağlamak, ölümü halinde ise bakmakta olduğu geride kalan aile fertlerine aynı imkânı vermek bu sigorta çeşidinin başlıca hedefidir. 16 sı Türk olmak üzere 18 sigorta şirketi halen bu amaç ile faaliyette bulunur ülkemizde. 1969 yılında aktedilen ferdi hayat sigortaları poliçe adedi 11.174, sigortalı kapital yekûnu ise 422,2 milyon liradır. Aynı yıl alınan primler 57,3 milyon, yapılan ödemeler 24,1 milyon lirayı bulmuştur. En yüksek konservasyon nisbeti bu bu dalda olup 1969 değeri % 73,79 dur. Yine mukayese imkânı yaratabilmek için 1965 değerlerini de verelim. Söz konusu yılda ferdi hayat sigortası poliçe adedi 9,033, sigortalı kapital yekûnu 117,5 milyon lira idi.

Bu dalda yukarıdaki verilerden hareketle hesaplanan ortalama sigortalı kapital tutarı aşağıda verilmiştir.

TABLO 5.

Ortalama sigortalı kapital (TL.)

	1965	1969
Ferdi (poliçe başına)	7630	18704
Grup (sigortalı başına)	7911	7983

C. Reasürans şirketleri

Ülkemizde bu dalda halen biri Millî Reasürans ve diğeri Destek Reasürans sigorta şirketi olmak üzere sadece iki şirket faaliyette bulunmaktadır. Reasürans ,sigortalının herhangi bir sigorta muamelesinde kendi brüt konservasyon imkânını kullandıktan sonra arta kalan meblâğı diğeri bir sigortacıya aktarmasıdır. Bunun başlıca nedeni şüphesiz ki risk dağıtımdır.

Reasürans şirketinin de kendi brüt konservasyon imkânını aşan sigorta meblâğını diğeri bir sigortacıya aktarması mümkündür. Bu uygulama *Retro-sesyon* adını (7) alır.

1969 yılında adı geçen iki reasürans şirketinin kabul ettikleri yurt içi reasürans ve retrosesyon tutarı 134,9 milyon lira idi ve bunun takriben % 83'ü Millî Reasürans şirketince sağlanmıştı. Aynı yıl ödenen hasar tutarının, yine 66,6 sı Millî Reasürans şirketine ait olmak üzere, toplam 77,8 milyon lira olduğu açıklanmıştır. Bu iki şirketin 1965 yılında ödedikleri hasar toplamı 39,4 milyon lira olmuş ve aldıkları reasürans ve retrosesyon miktarı ise 75,4 milyon lirada kalmıştır.

Sonuç

Sigorta, sigortacının bir prim karşılığında diğer bir kimsenin para ile ölçülebilir menfaatını zedeleyen bir rizikonun meydana gelmesi halinde tazminat vermeyi üzerine aldığı bir akittir (8). Bir sosyal dayanışma müessesesi olarak görülebilecek sigorta ve sigortacılığın gelişmesi, bir ülkenin iktisadî temelini sağlamlaştıracağı gibi, muayyen küçük meblâğların bu sahaya kanalize edilmesi ile sermaye terakümüne ve neticede güçlü bir yatırım kaynağının doğmasına sebep olur. Gerçekten 1969 yılında sigorta ve reasürans şirketleri aktifleri toplamı 1.129,3 milyon lira idi ve 1965'e kıyasla takriben bir misli artmış bulunuyordu.

Ülkemizde faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin kısa bir muhasebesi şeklinde takdim edilmeye çalışılan bu yazının amacı, Türk sigorta şirketlerinin Avrupa Ekonomik Topluluğuna dahil ülkeler sigorta şirketleri ile yarışabilecek bir güce kavuşmaları yolunda gerekli tedbirlerin bir an önce alınması için, sigortacılarımızı uarmaktır. Üniversite ve Yüksek Okullarımızda sigortacılık ders ve yayınlarının artırılması, şirketlerimizin ihtiyaç duydukları kalifiye elemanların süratle yetişmesinde büyük bir rol oynayacaktır. Ayrıca sigorta maliyetlerinin düşürülmesine ve konservasyon nisbetlerinin artırılmasına matuf tedbirlerin alınmasında ve ileri memleketlerde olup da bizde henüz başlanılmamış olan sigorta dallarına el atılmasında gecikilmemesi şarttır.

Kaynaklar

- 1) K. Pekiner «Sigorta İşletmeciliği, Prensipleri ve Hesap Bünyesi» İstanbul İşletme Fakültesi yayını, İstanbul, 1970.
- 2) K. Pekiner a.e.g., s. 28
- 3) Ticaret Bakanlığı Sigorta Murakabe Kurulu yıllık raporları.
- 4) K. Pekiner a.e.g. s. 142.
- 5) K. Pekiner a.e.g., s. 31.
- 6) Konservasyon nisbeti umumî istihalden millî reasürans nisbeti çıktıktan sonra kalan miktar üzerinden hesaplanmıştır. Türk sigorta tatbikatında «şirkete kalan» veya «saklama payı» olarak adlandırılan bu nisbetin yüksekliği hergeyden önce şirketin öz ve dış kaynak sermayesine, sahip olduğu sigortalıların sayısına bağlıdır.
- 7) K. Pekiner a.g.e., s. 180.
- 8) V. Ünay «Bankalarca İç ve Dış Ticaretin Finanse Edilmesi Usulleri» Ankara, 1959, s. 356.

İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNDE İŞGÜCÜ PRODÜKTİVİTESİ VE ÜCRETLER

Prof. Dr. Haydar KAZGAN

İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNİN ÖZELLİĞİ VE İŞGÜCÜ PRODÜKTİVİTESİ

Aşağıda ele alacağımız işletmecî iktisadî devlet teşekkülleri, bugünkü gelişme durumları itibarile karma ekonominin gereklerine uygun nitelikte bulunmamaktadırlar. Bunlardan bazıları, pazarlama faaliyeti ile karma ekonomide devlet işletmelerine verilmiş olan piyasayı tanzim fonksiyonunu gerçekleştirmekte, bazıları ise, enfastrüktür niteliğini haiz mal ve hizmetler, kâr amacı ile değil bütün bir ekonomide kullanılan kaynaklara göre geliri maksimize etmek amacıyla uygun olarak üretmektedir. Bunun yanında, mali sorumluluk, yani devlete tekel geliri veya vasıtalı vergileri fiyat içinde uygulamak suretiyle varidat sağlama sorumluluğunu da yüklenmiş olanlar vardır. Fakat bu sonuncu tip işletmelerin bu yönde devlet bütçesine katkılarının kullandıkları sermaye ve diğer üretim kaynaklarına göre nisbi önemi düşük kalmaktadır.

İşte bu karışık ekonomik düzen içinde faaliyette bulunan işletmelerin işgücü prodüktiviteleri ve bu arada ücret ödeme güçleri çok farklı olmakta, fakat işçi sendikalarının bu farkları hiç gözetmiyen direnişleri ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. O kadar ki, işçi sendikalarının, bu işletmeler arasında bilhassa iktisadî kalkınmaya kullandıkları kaynaklara göre farklı iştirak güçlerini hesaba katmaksızın güttükleri ücret politikası, hükümetin karşı tedbir almaktaki yetersizliği sebebile, bu işletmeleri gün geçtikçe gayelerinden uzaklaştırmaktadır. Gerçekte ücret ödeme gücünü, alışımlı prodüktivite ve diğer ücret ödeme göstergelerine göre değerlendirdiğimizde, işçi sendikaları ücret tekliflerinin bazı işletmelerin ödeme gücünü üstüne çıktığını görmekteyiz. Ekonomiye katkısı çok yüksek olduğu için meselâ işçi başına katma değeri düşük olan bir işletmenin, ücret ödeme gücü olarak düzeltilmiş bir katma değer hesabından hareket etmek lâzımdır.

Gerçekte, ele aldığımız iktisadî devlet teşekküllerinde işçi başına katma değer ve dolayısıyla ücretle ödeme gücünün düşük olmasında, politik nedenlerle, gerekli olandan fazla işçi çalıştırmaları sebep olarak gösterilebilir. Hatta iktisatçılar, dışarda işsiz kalacak veya gizli işsiz olan bir işçiyi kullanan bir devlet işletmesinin böyle bir işçiyi yarattığı katma değer düşük de olsa, bunun üzerinde bir ücret ödemesinin milli ekonomi yönünden - yani sadece sosyal yönden değil - gerekli sayılabileceğini de söylerler.

Son yıllarda bazı devlet işletmelerinin - meselâ demir, bazı madenler, kömür ve gübre üreten işletmeler gibi - ücret ödeme güçleri, piyasada darlığı çekilen ve dolayısıyla aracılar büyük karaborsa ve spekülasyon kârları sağlayan mamullerini serbest piyasa fiyatı altında satmaları dolayısıyla, çok düşük kalmıştır. Hatta bunlardan bazıları devamlı zarar ettikleri için, işçi sendikaları toplu sözleşmelerde ücret artışları için ısrar etmek gücünü yitirmişlerdir.

İŞLETMECİ İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNDE İŞÇİ BAŞINA KATMA DEĞER

İşletmecî İktisadî devlet teşekküllerini a) imalât, b) madencilik, c) ulaştırma, d) pazarlama işletmeleri olarak 4 ayrı grupta toplamak mümkündür. Fakat bilhas- sa Sümerbank, Etibank, Kömür işletmeleri gibi hem üretici, hem de pazarlayıcı ni- telikte faaliyet gösteren işletmelerin bulunması, bu tasnife göre, kesin bir ayırım yapılmasını engellemektedir. Fakat biz bu tasnife sadık kalacak ve sırası geldikçe ele aldığımız işletmelerin özelliklerinden söz edeceğiz.

İmalât işletmeleri

Tablo I de görüleceği gibi imalât işletmelerinin özelliğini hemen belirten husus, çalışanlar başına sabit sermaye değeridir. Fakat Sümerbank gibi tekstil sanayinin ve pazarlama fonksiyonlarının ağır bastığı işletmelerde emek - yoğun bir tekniğin hakim olduğunu, yani çalışanlar başına sabit değerlerin düşük olduğunu görmekte- yiz. Nitekim bu teşekkülün tüm işletmelerinde, Tablo II de görüldüğü gibi, 1967 de işçi başına 13.100 TL. olan sabit sermaye, 1968 de 26.000 TL. sına yükselmiştir ki, bu rakamlar, adı geçen teşekküle ait işletmelerin, imalâta ve pazarlamada emek - yoğun teknikle çalıştığını göstermektedir. İşçi başına yatırım (sabit değerler) ve işçi başına katma değeri, işgücü produktivitesini tayin eden faktör olarak kabul edersek, bu işletmenin 1967'de işçi başına katma değerinin 24.450 TL. ve 1968 de de 24.300 TL. oluşunu, ücret ödeme gücünün göstergesi olarak görebiliriz. 1967 de ortalama, ücretin 13.100 TL. ve 1968 de de 13.300 TL. oluşu, katma değer içindeki ücret payının 1967 de % 53,6, 1968 de de % 54,70 olduğunu gösterir. Bu durumda ücret seviyesinin düşüklüğünü, bu işletmenin işçi başına dönen sermayesinin çok yüksek, yani 1967 de 56.000 ve 1968 de 65.600 TL. olmasına atfedebiliriz. Şöyleki, işletme pazarlayıcı nitelikleri dolayısıyla stoklar bulundurmamak zorunda kalmış ve bu sebeple de 1967 de % 15,6 olan kârlılığı, 1968 de % 10,0'a düşmüştür. Bu demektir. ki, adı geçen işletmenin ücret ödeme gücünü düşüren faktör, pazarlayıcı niteliği dolayısıyla ve ekonomideki dar boğazlar nedeni ile ham madde, yarı mamül ve mamül stoklarını optimum seviyelerin üstünde tutmak zorunda kalmıştır. Aslında işletmenin adı geçen kârlılık oranlarını tayin eden en önemli faktör olan dış finans- man maliyetinin (krediler) 1967 de % 3,05 ve 1968 de % 4,3 gibi piyasa rayiçlerinin çok altında olmasıdır. Nitekim 1967 de % 15,6 ve 1968 de % 10 olan kârlılık oran- larınının, 1967 de % 7,8'i ve 1968 de % 3,8'i uygun finansman şartlarının sağladığı finansman kârlarıdır. Bu demektir ki, Sümerbank, gibi bazı işletmecî kuruluşlarda ücret ödeme gücünü arttıran faktör arasında sağlanan kredilerin öz kaynaklara oranının yüksekliği ve kredi faizlerinin bu işletme aktiflerinin rantabilitesinden dü- şük bir oranda bulunması, büyük bir rol oynayacak durumdadır. (1)

Üretici iktisadi devlet teşekküllerinin işçi başına katma değerinin düşük kalma- sında rol oynayan amillerden bir diğeri de, bunların piyasada fiyat tanzim görevini

- 1) Finansman kârı, Aktiflerin rantabilitesini gösteren kârlılık haddinden daha dü- şük bir had üzerinden faiz ödemek suretile borç alabilmek imkânından doğ- maktadır. Meselâ, bir işletmenin öz kaynaklarının toplamı 100 TL. ve aktifle- rinin rantabilitesi % 20 ise % 15 den 100 TL. kredi alabilmiş ise öz kaynakla- rına oranla kârlılık haddi % 20 den % 25 çıkmış olur. Aradaki % 5 fark, fi- nansman kârıdır. Eğer 100 TL. yerine 200 TL. borç alabilmişse, faiz haddi aynı kalmak şartile öz kaynaklarına oranla kârlılığı, % 30'a çıkmış olur ve finans- man kârı % 10 olur.

yüklenmiş olmaları ve bu sebeple birim maliyetinin çok az üstünde yani çok düşük kârlılık oranları ile - ki bazılarında zararına satış bahis konusu olmaktadır. - satış yapmalarıdır. Nitekim Sümerbank pamuklu ve yünü imalât ve satış politikasında bu yoldadır. Sümerbank mamülleri hernekadar piyasada özel firmaların aynı malları ile rekabet eder durumda görünüyorsa da, bu teşekkülün, fiyat ve pazarlama politikası ile fiyat seviyesi ve talebin coğrafi dağılışı ve seviyesine uygun bir politikanın piyasaya hakim olmasına çalıştığı da bir gerçektir. Eğer bu teşekkül bu görevini bir tarafa bırakarak, meselâ, mamüllerine % 5 zam yapsa, adı geçen yünü ve pamuklu işletmelerinde işçi başına katma değer en az % 25 artması mümkündür. Bu itibarla bu işletmelerin ücret ödeme gücü olarak işçi başına katma değer ele alınmasında bu gerçeği de nazarı itibare almak zorundayız. Bu gerçek, bilhassa Demir Çelik İşletmelerinde daha da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1967 de Demir - Çelik İşletmelerinin işçi başına katma değeri 35.000 TL., 1968 de de 39.900 TL. dir. Oysa, bu işletmenin hemen bütün ürünleri, tüketicilere karaborsa ve spekülasyon faaliyetlerinden geçerek, en az iki misli fiyatla intikâl ettirilmiştir. Eğer bu işletme, 1967 ve 1968 de ürünlerine % 10 zam yapmış olsaydı, 1967 de 86,2 milyon TL. ve 1968 de 134,1 milyon TL. munzam bir hasılat elde edecekti. Buna göre işçi başına katma değer, 1967 de 7.000 TL., 1968 de ise 9.500 TL. bir artış gösterecek, yani sırasile 35.000 TL. den 42.000 TL. sına ve 39.900 TL. den 49.400 TL. sına yükselecekti. Bu şartlar ise işçi ücretlerine aynı oranda bir zam yapılması ile işletmenin kârlılık durumunu bozmayacak bir seviyeye çıkabilecekti.

İşletme seviyesinde zarar eden üretici işletmelerin başında gelen Azot Sanayiinde ise durum farklıdır. Bu işletme, 1967 de 47,9 milyon TL., 1968 de de ise 51 milyon TL. sübvansiyona rağmen, 46,0 milyon TL. zarar etmiştir. İşletmenin zarar nedenlerinin başında, düşük fiyat uygulama politikası ve pazarlama fonksiyonlarını üzerine almış olması dolayısıyla büyük üretim stoklarına sahip olması gelmektedir. Nitekim 1967 de yıllık hasılatı 101,0 milyon TL. iken, 172,3 milyon TL. bir döner sermaye ile çalışmıştır. Aynı şekilde 1968 de yıllık hasılatı 89,1 milyona düşerken, döner sermayesi 255,9 milyon TL. sına yükselmiştir. Aynı yıllarda bu döner sermayenin finansmanı için 16,8 ve 49,0 milyon TL. faiz ödediğine göre, zarar nedenlerinin başında gelen fiyat politikası yanında stok artışlarının maliyetini de katmak gerekmektedir. Gerçekten bu işletmenin ürettiği gübrenin Türk ziraatçisi tarafından uygulanan fiyat politikasına rağmen yeteri kadar talep edilmemesi endişe vericidir.

Azot Sanayiinde işgücü produktivitesine gelince, işçi başına sabit sermayede üretici kurumların başında gelen Azot Sanayiinin, 1967 de işçi başına 337.000, 1968 de de 314.000 TL. sı bir sermaye kullandığı anlaşılmaktadır. Fakat buna karşılık işçi başına katma değer, 1967 de 30.000 TL. iken, 1968 de 16.600 TL. sına düşmüştür. Bu düşüş, ücretlere de kendini aksettirmiş ve çalışan başına 17.200 TL. olan ücretler, 1968 de 13.600 TL. sına düşmüştür. Gerçekten 1968 de yapılan 150 milyon TL. lık bir yatırım artışı dolayısıyla üretime katılmayan düşük ücretli sayısı 600 kişilik bir artış göstermiştir. Ücret düşüşü nedenini bu gerçeğe bağlamak doğrudur. Fakat en önemli nedeni işçi başına üretim değerinin (stoklarla birlikte) işçi başına katma değer en çok üstünde oluşu teşkil etmektedir.

Makina Kimya Endüstrisine gelince, bu işletmede işçi başına katma değer 1967 de 12.100 iken, 1968 de 17.500 TL. sına yükselmiştir. Buna karşılık kârlılık 1967 de % 14,6 iken, 1968 de % 10,1'e düşmüştür. Buna göre işçi başına katma değer ve ücretler artarken kârlılığın düşmesini ücret artışlarına bağlamak lazımdır. Ancak Tablo III de görüldüğü gibi, 1968 de Katma değer/sabit sermaye oranı 1/1,21 gibi

Türkiye'nin sanayi ortalaması olan 1/2 den yüksek olmasına rağmen, işçi başına katma değer ve ücretlerin diğer işletmelere göre düşük olması ve kâr haddinin de 1968 de % 10 na düşmesini, bu işletmede çalışanlar sayısının yüksekliğine atfetmek gerekir. Nitekim aslında sermaye - yoğun teknikle çalışması gerekli olan bu işletmede, 1968 rakamlarına göre işçi başına yatırım değeri 30.800 TL. dir. Bu da gösteriyor ki bu işletmede, işgücü produktivitesinin düşüklüğü gizli işsizleri barındırmasından ileri gelmektedir.

Üretici işletmelerden SEKA 1967 de % 22,8 ve 1968 de % 26,1 oranlarında kâr sağlamıştır. Ancak gazete kâğıdı hariç diğer üretiminin fiyatını dünya fiyatlarından yüksek fiyatlarla pazarlayan bu işletmenin buna rağmen Katma değer/Sabit sermaye oranı 1/2,25 dir. Bu işletme diğerlerinden farklı olarak daha az stokla çalışmaktadır. Nitekim 1967 ve 1968 yıllarında hasılatın % 50 si civarında bir döner sermaye ile çalışmış, kullandığı sermayeye, göre yatırımları 1967 de % 56 iken 1968 % 67 ye yükselmiştir. Tablo IV bunun neticesi olarak, 1967 de işçi başına katma değer, 32.300 TL. iken 1968 de 42.300 TL. sına çıkmış ücretler de aynı oranda olmak üzere 16.300 TL. dan 20.200 TL. sına çıktığı halde, kâr oranı % 22,8 den % 26,1'e yükselmiştir. Fakat şunu itiraf etmek gerekir ki, bu işletmenin ücret ödeme gücündeki nisbi artış, produktivite artışı kadar, mamuller için uygulanan fiyatların yüksekliğinden de gelmektedir.

Madencilik işletmeleri

1966 rakamlarına göre Türkiyede maden üretiminin % 62 sini ve enerji üretiminin % 60 ını üreten Etbank işletmeleri, 1967 de 1.081,9 milyon TL., 1968 de 1.238,2 milyon TL. hasılat yapmıştır. Buna karşılık kârlılık haddi 1967 de % 48,5, 1968 de % 38,3 tür. (Tablo II) Gerçekte kârlılık haddinin yüksekliği, bu teşekkülün dış finansman maliyetinin 1967 de % 3,1, 1968 de % 2,3 olmasından ve 1967 de öz kaynaklarının % 30'u ve 1968 de de % 35'i oranında kredi, almasından ileri gelmektedir. Zira aktiflerinin rantabilitesi 1967 de % 14,3 ve 1968 de % 10,0 dur. Bu kuruluşa bağlı işletmelerin ortalama olarak Katma değer/Sabit sermaye oranı, 1967 de 1/2,48 ve 1968 de 1/3,00 gibi Türkiye ortalamasına göre düşük olmasına rağmen, yüksek denebilecek bir rantabilite ile çalışmalarının nedenini ücret seviyesinin düşüklüğüne bağlamak gerekir. (Tablo III) Nitekim 1967 de ortalama ücret 12.200 TL. iken 1968 de 14.600 TL. ye çıkmış ve bu çıkış kâr haddinin % 10 civarında düşmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan, bu teşekkülle bağlı işletmelerin kullandıkları döner sermayenin, yıllık satışların, 1967 de % 180'ine ve 1968 de % 186 sına çıkmasını, büyük stokların bulunduğu bir gösterge kabul etmek gerekir. Gerçekte, devliüasyondan sonra bu stokların ihracat yolu ile eritilmesi halinde maden işletmelerinin ücret ödeme gücü yükselecektir.

Madenler sırasına koyacağımız petrol üretimine gelince, Türkiye Petrolleri A.O. Türkiye'de Petrol çıkardığı gibi, iştirakleri yoluyla petrol tasfiyeciliği de yapmaktadır. Fakat bu işletmenin de sanayi ve maden işletmeleri gibi yıllık satış hasılatı ile döner sermayesi arasında bir dengesizlik vardır. Nitekim bu işletme 1967 de hasılatının % 85 ve 1968 de de % 128 oranında döner sermaye kullanmış görünmektedir. Buna mukabil Katma değer/Sermaye oranı 1967 de 1/2,37, 1968 de ise 1/1,87 dir. 1967 de kâr oranı % 21,8, 1968 de % 26,6 dir. İşçi başına katma değer, 1967 de 80.200 TL. iken 1968 de 101.100 TL. sına yükselmiştir. Fakat bu işletmede işçi başına sabit sermaye yatırımı her iki yılda da 190.000 TL. olduğundan, katma değer içindeki sermaye payının yüksek olmasını gerektirmiştir. Bu durumda ücretler, ortalama olarak, çalışan başına 1967 de 20.000 TL., 1968 de 22.300 TL. olmuş-

tur. Bu işletmede bilhassa Katma değer/sabit sermaye oranının 1968 de 1/1,87'ye yükselmiş olması, ilerde ücret ödeme gücünün daha da artacağını gösterebilir. Ancak, Petrol üretimi büyük riskler ile yüklü olduğundan kârlardan bir kısmının riskleri karşılama fonu olarak otofinansmana ayrılmasını gerektirmektedir.

Ulaştırma işletmeleri

Türkiye'de ulaştırma sektörünün, kamu işletmeciliği açısından değerlendirmek gerekmektedir. Demiryolu ve denizyolu ulaştırmasının milli ekonomi yönünden büyük avantajları varken bunların izledikleri politika ve faaliyet montajcı kara ulaştırma vasıtaları sanayiinin talebini artırmakta, kullandığı kaynaklara göre çok düşük fiatlarla hizmet sağlayan kara yolları ulaştırmasının hergün biraz daha yaygın hale gelme sebebi olmaktadır. Bu politikaları güden Denizcilik Bankası ve Deniz Nakliyat İşletmeleri ile Devlet Demiryolları kuruluşlarının, bugünkü fonksiyonları ile her yıl devlete yükledikleri zararları sosyal fayda üretiyor olmaları dolayısıyla haklı göstermeğe imkân yoktur.

Deniz ulaştırmasında Denizcilik Bankası ve Deniz Nakliyatı, Türkiye'nin deniz ulaştırma politikasını yürütecek iktisadî güçtedirler. Fakat bunlardan birincisinin yıllık hasılatı (Şehir Hatları ile birlikte) 1967 de 741,4, 1968 de 814,6 milyon TL. ikincisinin de 1967 de 171,2. 1968 de 193,5 Milyon TL. olduğuna bakılırsa, üç tarafı deniz ile çevrili ve nüfusun ve her türlü üretimin daha ziyade kıyı bölgelerinde yoğun olduğu memleketimizde bu seviyelerin çok daha üstüne çıkılabileceğinin mümkün olabileceği düşünülebilecektir.

Diğer taraftan, yıllık hasılat, birinci kuruluşta döner sermayenin altında, ikincide ise ancak % 25 üstündedir. Denizcilik Bankası 1967 de kullandığı sermayenin ancak % 46 sını ve 1968 de % 50 sini bulabilen sabit değerlerle çalışırken, Nakliyat İşletmesi, her iki yılda da, % 70 oranına erişmiştir. Denizcilik Bankasında yıllık ücretlerin, 1967 de yıllık hasılatın % 48'ini ve 1968 de de % 50 sini kapsadığını düşünürsek, bu kuruluşun milli ekonomiye katkısının düşük olduğunu ispat için fazla rakam vermeğe lüzum kalmaz. Nitekim, bu kuruluşun 1967 de Katma Değer/Sermaye oranı, 1/1,77 ve 1968 de 1/1,94 gibi yüksek oranlara ulaşmış bulunmasına rağmen, çalışmalar başına yarattığı katma değer 1967 de % 83'ünü, 1968 de ise % 93'ünü ücret olarak ödediğinden, 158,7 milyon TL. (bunun 144,5 milyonu Ruhtım resmi tahsilâtıdır ve böylece bilançoya intikâl eden zarar 14,2 milyon TL. dir) ve 1968 de ise 64,4 milyon TL. zararlar karşılasmıştır. Çalışan başına katma değeri dünyada en düşük olan ve dolayısıyla ücret ödeme gücünü ancak bu zararları arttırmak pahasına yükseltebilen bu kuruluşta, zararların nedenini, ihtiyacın çok üstünde personel ve işçi bulundurmamak şeklinde açıklayabiliriz. Nitekim son yıllarda filusunda önemli azalma olan bu kuruluşta personel ve işçi adedi azalacağı yerde bir miktar da artmıştır.

Yıllık hasılatı, yıllık katma değeri ve dolayısıyla Katma değer/Sabit sermaye oranı 1967 ve 1968 de düşük olan Deniz Nakliyatı işletmesinin 1967 de 12,9 ve 1968 de 9,0 milyon TL. zararlı oluşunu, ana kuruluş Denizcilik Bankası gibi personel ve işçi bolluğuna değil, bu işletmenin ihraç ve ithâl mallarını taşımada yabancı firmalar ile rekabet içinde uygulamaya mecbur kaldığı düşük navlun tarifelere de bağlamak gerekir. Tabii mevcut gemilerin atıl kapasiteyi asgariye indirecek şekilde kullanılmasını engelleyen sebepleri de zarar nedenleri arasına katmak lâzımdır. Ancak bu işletmenin hasılatının mühim bir kısmı döviz hasılatı kabul edilmeğe gerektiğinden, gerçek hasılatın, dövizin hesaba katmağa zorluğu olduğumuz resmi

kurunun üstünde olan gölge fiyatı ile hesaplanması ile işletmenin kaydettiği zararları ortadan kaldırmak mümkündür. Diğer taraftan, bu işletmenin 1967 de 34.100 ve 1968 de de 38.300 TL. olan ortalama personel ve işçi ücretinin, ele aldığımız İktisadi Devlet Teşekküllerinin ortalamasının çok üstünde olmasını bir ücret ödeme gücü yüksekliği olarak değil, geni personel ve işçilerinin özel durumlarının gerektirdiği bir netice olarak kabul etmek gerekir.

Türkiye ulaştırma ekonomisinde mevcut kaynaklarına göre en yüksek rolü oynaması gerektiği halde, bunun çok gerisinde kalan Devlet Demir Yolları İşletmesi, hergün gayesinden biraz daha uzaklaşan bir politikanın içinde görülmektedir. Bilanço değerlerine göre kullandığı sermaye 1967 de 4,0 ve 1968 de 4,5 milyar TL. olduğu halde, yıllık hasılatı 1967 de 1.136 milyon TL. 1968 de 1.212,4 milyon TL. olmuştur. Buna muvazi olarak Katma değer/Sabit sermaye oranı, 1967 de 1/8,44, 1968 de de 1/7,40 gibi çok düşük olan bu işletmede, 1967 de çalışan başına ödenen ücret 10.300 TL. iken, çalışan başına katma değer 5.800 TL. 1968 de ise sırasile 13.500 e karşı 9.200 TL. olmuştur. Bunun neticesi, işletme 1967 de 468,0, 1968 de 480,2 milyon TL. zarar etmiştir. gerçekte, gittikçe sermaye-yoğun yatırım ve vasita kullanmaya yönelen bu işletmenin personel ve işçi sayısında buna uygun bir politika takip etmemesi, zararların nedenini hazırlayan sebep olmakla beraber, asıl nedeni kara ulaştırma politikasında bu işletmenin nisbi öneminin süratle azalmasına bağlamak daha doğrudur. Zira önemli olan bu işletmenin kaydetmiş olduğu büyük zararlar ve bunların ahşılmış muhasebe düzeni içindeki önemi değil, kullandığı kaynaklara ve sahip olduğu imkânlarla göre sebep olduğu ekonomik zararlardır. Eğer bu işletme millî ekonomide gerçek kaynak israfı sebebi olan kara ulaştırması potansiyelini kendi lehine azaltmak maksadına uygun bir politika ve tarife sistemi tatbik ederek bu zararların daha üstünde Bilanço zararlarına uğramış olsaydı, o zaman zararını dengeleyen bir ekonomik faydadan bahsedebilecektik. Fakat bu işletmenin karayollarındaki kaynak israfını adeta destekleyici bir politika ve tarife sistemi ile faaliyette bulunarak zararlar kaydetmesini hiçbir şekilde normal karşılamaya imkân yoktur.

T. H. Yolları 1967 de 141,0 ve 1968 de 186,7 milyon TL. hasılatı ile ulaştırma hizmeti üretiminde deniz ve demiryolu işletmelerine nazaran en arkada gelmektedir. Bu hasılatın dev hava şirketleri hasılatının günlük değerinden biraz fazla olduğu düşünülürse, T.H.Y. nin dünyanın en küçük filosu olan kuruluşlar arasına girdiği anlaşılabilir. Bu işletme 1967 de yıllık hasılatının % 142'si 1968 de de % 167'si oranında döner sermaye kullanmış ve 1967 de 4,7 milyon TL., 1968 de ise 11,4 milyon TL. zarar etmiştir. Çalışan başına katma değer, 1967 de 26.500 TL. ve 1968 de 33.400 TL. iken, 1967 de çalışan başına ödediği ücret ve ekleri 22.600 iken, 1968 de bu rakam 27.200 TL. sına yükselmiştir. Bu itibarla 1968 de zararın 11,4 milyon TL. sına çıkmasının nedeni işçi başına katma değerinin bir yıl evveline nazaran % 26, buna mukabil ücretlerin % 20 artmış olması değil, daha ziyade 1967 de 1/0,71 TL. olan Katma değer/sabit sermaye oranınının 1968 de 1/1,50 oranına düşmesidir. Katma değer/sabit sermaye oranınının düşmesi, ücretlerin artması hasılat artışına rağmen zararın yükselmesine sebep olmuştur, diyebiliriz.

Netice itibariyle, ulaştırmacı iktisadi devlet teşekküllerinde işçi ve çalışanlar başına katma değerinin düşük olması, bunların işletme seviyesinde zarar nedenlerini ortaya koymaktadır. Ancak işçi başına katma değerinin düşük olmasının tek sebebi de bunların gizli işsizlerle dolu teşekküller olmalarıdır ve kullanılan kaynaklara göre millî ekonomiye en yüksek katkıyı yapamadıkları da ortaya çıkmaktadır.

Hizmet ve Pazarlama İşletmeleri :

Hizmet üreten işletme olarak, ele aldığımız kurumlar arasında P.T.T. ve Turizm Bankasını gösterebiliriz. T. Mahsülleri Ofisi, Et ve Balık Kurumu, Petrol Ofisi, Devlet Malzeme Ofisi v.s.. gibi olanlar ise pazarlama faaliyeti gösteren teşekküllerdir.

P.T.T., Posta, Telgraf ve Telefon hizmetlerini üretir ve aşında bu hizmetlerin üretimi için gerekli bazı araçları imal eden işyerlerine de sahiptir. Fakat asıl önemli tarafı bu üç hizmeti bir tekel içinde yürütmesidir. Tabii hizmet miktar ve fiyatını tekelcinin kârını azamileştirmek için seçtiği fiyat ve miktar olarak görmemek lâzımdır. Çünkü bu üç nevi hizmet de birer amme hizmeti niteliğindedir. Bununla beraber, 1967 de % 23,3 1968 de de % 20,3 kâr oranlarına eriştiğine bakılırsa, tekelci durumundan istifade ettiği ortaya atılabilir. Bu teşekkülün göze çarpan bir özelliği, döner sermayesinin yıldan yıla büyük değişmeler göstermesidir. Nitekim 1967 de yıllık satış hasılatının % 153'ü olan döner sermayesi, ertesi yıl, % 59'a düşmüştür. İşçi başına katma değer ise 1967 de 19.400 TL. iken 1968 de 20.000 TL. na çıkmış ve ortalama ücret, 1967 de 13.000 TL iken, 1968 de 13.400 TL. sına yükselmiştir. Genellikle iktisadi devlet teşekkülleri arasında ortalama ücreti en düşük olan bu teşekkülün, teknik değişmeler sebebiyle, daha yüksek ücret seviyelerine ulaşmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalacağı şüphesizdir.

Turizm kredilerini sağlamak ve düzenlemekle, turistik tesisleri kurmak, işletmek ve bunların sermayesine iştirak etmek görevlerini üstüne almış bulunan Turizm Bankası, kendisine kredi fonu olarak tahsis edilen sermayenin düşüklüğü sebebiyle 1967 de ve 1968 de zarar etmiş görünmektedir. Bu Banka'da ortalama ücretlerin 1967 de 13.700 iken 1968 de 18.300 TL. sına yükselmekle beraber, belli başlı Ticaret Bankaları ortalamasının gerisinde kaldığı görülmektedir. Aslında ihtisas kadroları dolayısıyla yatırım bankaları ücret ortalamasına yaklaşması gereken bu bankada ortalama ücret seviyesi düşüklüğünü, iş hacminin henüz çok düşük kalmasına ve büyük iştirak zararlarına bağlamak mümkündür.

Pazarlama fonksiyonu ile ağır basan iktisadi kamu kuruluşlarının başında 1967 de 997,3, 1968 de 1.145,8 milyon TL. hasılat ile Petrol Ofisi gelmektedir. Fakat Ofisin kârlılığı henüz bir istikrar göstermiş değildir. Nitekim 1967 de % 0,5 kâr eden bu teşekkül 1968 de % 19,4 oranında bir kâr sağlamıştır. Ayrıca pazarlama işletmesi olması dolayısıyla döner sermaye ve stoklarının nisbi önemi yüksek olan bu işletmede kullanılan döner sermayede de istikrar yoktur. Zira 1968 de toplanı satış hasılatının % 74 üne çıkmış olan döner sermaye, 1967 de % 13'ü oranına düşmüştür. ve çalışanlar başına ücret ise 1967 de 20.700 TL. iken 1968 de 18.900 TL. sına düşmüştür. Buna mukabil işçi başına katma değer 1967 de 27.700 TL. iken 1968 de 34.000 TL. sına yükselmiştir. Katma değerdeki bu artışa karşılık, işçi ve çalışanlar başına ücret düşüşünü, 1967 de 2.825 olan işçi ve çalışan sayısının 1968 de 4.248 gibi % 50 artışa bağlamak gerekir. Buna karşılık, 1968 de çalışan başına sabit sermayenin, çalışanların % 50 artmasına rağmen, 48.600 TL. den 58.000 TL. sına çıkmasını, iki yıl arasındaki işçi ve çalışan başına katma değer artışının sebebi olarak gösterebiliriz.

Pazarlayıcı işletmelerden Toprak Mahsülleri Ofisi, 1967 de 957,3 ve 1968 de 997,6 milyon TL. satışlara rağmen, 1967 de 2,9, 1968 de 61,5 milyon TL. zarar kaydetmiştir. Bu işletme memleketimizde hububat tanzim alış ve satışları yapmaktadır. Nitekim bu teşekkülün, 1967 de, fonksiyonu dolayısıyla stok bulundurma zo-

runluluğuna bağlı olarak, yıllık hasılatının % 64 oranında döner sermaye kullanırken, 1968 de % 151 oranında döner sermaye kullandığını görmekteyiz. Bu itibarla zarar nedenlerini ortalama stoklardaki artışa bağlamak yerindedir. Bu teşekkülde çalışan başına ödenen ücret, 1967 de 6.300 TL. iken 1968 de 17.700 TL. sına yükselmiştir. Her iki yıl arasında çalışan sayısında hemen hiçbir değişme olmadığı halde ve çalışan başına katma değer, 1967 de 7.700, 1968 de 10.300 TL. sına arttığı yani % 33 arttığı halde ücretlerin % 181 bir artış göstermesini, zararın 2,9 milyon TL. dan 61,5 milyon TL. sına çıkmasının sebebi olarak gösterebiliriz. Gerçekte bu teşekkül git gide stokların muhafaza ve idaresi için büyük silo inşaatına gitmek zorunda kalmaktadır. Bu, aynı zamanda kalifiye memur ve yönetici ve hatta işçiyi gerektirmekte ve dolayısıyla ortalama olarak daha yüksek ücret ödemek zorunluluğunu getirmektedir. Adı geçen işletmede ücretlerin uygulanan birim satış fiyatına göre hesaplanmış katma değere bağlı olarak değil, reel olarak ele alınacak (ton v.s. gibi) yıllık muamele hacmine bağlı olarak tesbit etmek doğru olacaktır.

Son yıllarda önemli bir pazarlama kuruluşu haline gelen Devlet Malzeme Ofisi, 1967 de 172,7 ve 1968 de 255,5 milyon TL. satış yapmıştır. Devlet kurumlarının alıcısı olduğu bu pazarlayıcı teşekkülün büyük stoklarla faaliyet gösterdiği 1967 de 732,3 ve 1968 de 240,1 milyon TL. olan döner sermaye değeri ile anlaşılmalıdır. Ofis 1967 de % 13,3, 1968 de ise % 28,3 gibi önemli kârlar sağlamıştır. Gerçekte özel sektör kuruluşları tarafından elde edilebilecek olan bu kârların devlet sektörüne aktarılması önemli olmakla beraber, bu kuruluşun devlet dairelerine ihtiyacı olan malları piyasa fiyatları altında satışı daha önemlidir. Bu kuruluş 1967 de ortalama olarak çalışanlar başına 14.400 TL., 1968 de de 15.100 TL. ücret ödemiştir. Oysa çalışan başına katma değer 1967 de 44.700 TL., 1968 de 53.100 TL. dir. Devlet sektöründe de pazarlama fonksiyonu icra eden teşekküllerde çalışan başına katma değerin, üretici fonksiyon icra eden teşekküllerinkinden yüksek olması, ticarete dönük ekonomik yapımızı ortaya koymakta kafi bir gösterge sayılabilir. Hele bu teşekkülün işçi ve çalışan başına ödediği ücretin meselâ Makina Kimya gibi çok önemli bir üretici işletmedekinden yüksek olması, bu iddiamızı daha da kuvvetlendirecek durumdadır.

Sadece İktisadî Devlet Teşekküllerinde değil, bütün işletmelerde, işletmenin ücret ödeme gücü hesaplanırken, işletmenin kârlılığı ve katma değer yaratma gücünün hesaba katılması gerekir...

TABLO I
İŞLETMECİ İKTİSADİ DEVLET TEŞEKÜLLERİNİN
DÖNER SERMAYE, SATIŞ HASILATI VE
ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ
GÖSTERİR ÇİZELGE
(MİLYON T.L.)

İşletmecî Kurumlar	1967				1968					
	Satış hasılat tutarı	Döner sermaye	%	Ücret ve ekleri	%	Satış hasılat tutarı	Döner Sermaye	%	Ücret ve ekleri	%
1 — Sümerbank	1.232,4	2.397,1	195	433,9	35	1.372,4	2.628,3	188	470,2	34
2 — Etibank	1.081,9	1.821,0	180	218,9	21	1.238,2	2.314,0	186	260,7	21
3 — T. Kömür İşlet.	970,7	840,9	87	426,2	44	990,8	1.072,4	108	688,3	69
4 — T. Demir Çelik	862,0	863,2	89	171,8	19	1.341,2	1.593,6	119	223,7	16
5 — T. Çimento San.	399,5	186,5	46	57,6	14	476,4	209,5	44	79,2	16
6 — Ankara Çimento	29,2	19,1	61	5,9	20	81,8	33,8	41	9,0	11
7 — Azot Sanayii	101,0	172,3	171	33,6	33	89,1	255,9	284	35,3	40
8 — SEKA	500,5	251,3	50	98,0	20	630,7	281,3	45	122,1	20
9 — Makina-Kimya E.	646,4	1.255,2	199	180,3	28	662,8	1.074,1	163	270,0	40
10 — T. Petrolleri	571,0	487,3	85	85,9	16	617,2	882,0	128	92,7	15
11 — T. Şeker Fab.	1.195,2	3.321,6	276	182,2	15	1.956,2	3.408,9	174	193,1	9
12 — PETKİM	—	—	—	—	—	0,3	128,1	—	18,2	—
13 — T. Hava Yolları	141,0	199,9	142	39,2	28	186,7	125,4	67	55,4	30
14 — Denizcilik Bank.	741,4	882,2	119	356,6	48	814,6	870,6	107	413,3	50
15 — Deniz Nakliyatı	171,2	129,8	76	58,0	34	193,5	146,0	75	66,0	34
16 — T.C.D. Demir Yol.	1.135,9	790,5	71	679,8	61	1.212,4	826,0	68	889,1	74
17 — P.T.T.	775,4	1.195,7	153	352,1	45	818,0	483,4	59	406,9	49
18 — Toprak Mah. Of.	957,3	620,8	64	36,6	38	997,6	1.521,0	151	102,4	11
19 — Et ve Balık K.	287,7	—	—	42,4	15	383,4	—	—	50,0	13
20 — Petrol Ofisi	997,3	131,5	13	58,4	6	1.145,8	859,4	74	80,0	70
21 — D. Malzeme Of.	172,7	732,3	430	11,5	7	255,5	240,1	94	15,5	6
22 — Ziraat Donatım	672,1	186,9	28	33,3	5	661,2	637,3	96	33,3	5
23 — Süt End. Kur.	—	—	—	—	—	4,7	—	—	2,9	61
24 — Tiftik - Yapağı	32,8	25,1	80	1,1	3	29,3	28,6	98	1,2	3
25 — Turizm Bankası	7,3	84,2	1153	4,5	61	10,1	153,0	1530	5,6	60
26 — Yem Sanayii	86,6	29,1	33	2,5	3	64,9	41,9	64	3,7	6

TABLO II

İşletmecl Kurumlar	1967			1968			Değişmeler 1967 = 100		
	Çalışan başına net serma. TL.	Çalışan başına Sabit Ser. TL.	Kâr oranı %	Çalışan başına net serma. TL.	Çalışan başına Sabit Ser. TL.	Kâr oranı %	I	II	III
1 — Sümerbank	56.000	13.100	15,6	65.600	26.000	10,0	117	200	64
2 — Etibank	170.000	112.000	48,5	205.000	131.000	38,3	121	117	79
3 — T. Kömür İşlet.	43.000	16.600	—	38.200	18.500	—	90	111	—
4 — T. Demir Çelik	145.000	79.000	16,3	180.300	75.000	20,7	124	95	127
5 — T. Çimento San.	172.000	131.000	29,6	144.000	115.800	29,0	84	88	98
6 — Ankara Çimento	278.000	232.000	—	153.800	117.800	45,1	55	50	—
7 — Azot Sanayii	366.000	337.000	—	366.000	314.000	—	100	93	—
8 — SEKA	90.000	55.000	22,8	132.600	79.300	26,1	147	144	114
9 — Makina-Kimya E.	71.300	29.000	14,6	76.000	30.800	10,1	106	106	69
10 — T. Petrolleri	268.000	191.000	21,8	300.000	190.000	26,6	112	99	122
11 — T. Şeker Fab.	255.000	70.000	9,9	266.000	72.000	51,0	104	103	519
12 — PETKİM	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13 — T. Hava Yolları	51.000	18.900	—	91.700	51.100	—	180	270	—
14 — Denizcilik Bank.	71.300	41.400	—	75.500	46.700	—	106	113	—
15 — Deniz Nakliyatı	236.000	176.000	—	226.000	180.000	—	96	102	—
16 — T.C.D. Demir Yol.	58.800	49.400	—	65.300	56.000	—	111	113	—
17 — P.T.T.	58.000	19.800	23,3	32.300	22.100	20,3	56	112	87
18 — Toprak Mah. Of.	75.600	66.400	—	252.000	65.000	—	333	97	—
19 — Et ve Balık K.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20 — Petrol Ofisi	—	48.600	0,5	119.000	58.000	19,4	—	119	3880
21 — D. Malzeme Of.	924.500	62.000	13,3	250.000	65.000	28,3	27	105	213
22 — Ziraat Donatım	—	18.000	25,8	180.000	20.000	5,2	—	125	20
23 — Süt End. Kur.	690.000	554.000	—	374.000	350.000	—	54	63	—
24 — Tiftik - Yapağı	188.000	—	2,4	234.000	—	15,6	124	—	650
25 — Turizm Bankası	187.500	87.600	—	422.000	100.000	—	225	114	—
26 — Yem Sanayii	513.100	214.000	6,0	123.600	60.000	10,0	24	28	166

TABLO III
İŞLETMECİ İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNDE
İŞGÜCÜ PRODÜKTİVİTESİ VE ÜCRETLER
(MİLYON T.L.)

İşletmecî Kurumlar	1967				1968				Değişmeler 1967 = 100			
	K. D. Sabit sermaye	Çalışan- lar ve işçi sayısı	İşçi başına K. D.	İşçi çalı- şan boşta ücret	K. D. Sabit sermaye	Çalışan- lar ve işçi sayısı	İşçi başına K. D.	İşçi çalı- şan başı- na ücret	I	II	III	IV
	I	II	III	IV	I	II	III	IV				
1 — Sümerbank	1/0,56	33.637	24.450	13.100	1/0,86	35.441	24.300	13.300	65	105	106	102
2 — Etibank	1/2,48	17.868	45.300	12.200	1/3,00	17.837	44.200	14.600	83	99	115	120
3 — T. Kömür İşlet.	1/1,48	43.723	11.200	9.700	1/1,37	42.938	15.300	16.000	108	98	104	165
4 — T. Demir Çelik	1/2,50	12.252	35.000	14.000	1/1,87	13.841	39.900	16.200	133	112	138	116
5 — T. Çimento San.	1/2,87	3.960	46.700	14.500	1/2,83	5.253	40.900	15.100	100	113	84	104
6 — Ankara Çimento	1/7,09	373	32.700	15.800	1/3,04	700	54.300	12.900	233	187	149	82
7 — Azot Sanayii	1/11,16	1.953	30.000	17.200	1/18,9	2.587	16.600	13.600	60	132	67	79
8 — SEKA	1/1,70	5.963	32.300	16.300	1/2,25	6.038	42.300	20.200	75	101	125	124
9 — Makina-Kimya E.	1/1,34	15.098	21.800	12.100	1/1,21	15.425	25.400	17.500	110	102	117	145
10 — T. Petrolleri	1/2,37	4.281	80.200	20.000	1/1,87	4.299	101.100	22.300	127	101	127	112
11 — T. Şeker Fab.	1/0,63	6.877	81.500	26.400	1/0,74	6.789	96.800	28.400	85	99	119	108
12 — PETKİM		374				591						
13 — T. Hava Yolları	1/0,71	1.730	26.500	22.600	1/1,50	2.034	33.400	27.200	47	117	126	120
14 — Denizcilik Bank.	1/1,77	18.400	23.300	19.400	1/1,94	18.528	24.100	22.300	91	101	104	115
15 — Deniz Nakliyatı	1/4,28	1.967	41.500	34.100	1/4,40	1.721	40.800	38.300	97	82	98	112
16 — T.C.D. Demir Yol.	1/8,44	65.857	5.800	10.300	1/7,40	65.887	9.200	13.500	114	101	159	131
17 — P.T.T.	1/1,01	27.053	19.400	13.000	1/1,10	30.399	20.000	13.400	92	112	103	103
18 — Toprak Mah. Of.	1/8,60	5.754	17.700	6.300	1/6,60	5.787	10.300	17.700	130	101	138	281
19 — Et ve Balık K.		3.281				3.305						
20 — Petrol Ofisi	1/1,76	2.825	27.700	20.700	1/1,71	4.248	34.000	18.900	103	150	128	91
21 — D. Malzeme Of.	1/1,38	796	44.700	14.400	1/1,21	1.022	53.100	15.100	113	127	119	105
22 — Ziraî Donatım	1/0,25	2.533	31.700	13.100	1/1,08	2.646	18.800	12.600	50	104	59	92
23 — Süt End. Kur.	1/33,6	91	16.400	16.400	1/—	250				275		
24 — Tiftik - Yapığı	1/0,33	52	29.000	21.100	1/0,12	56	71.400	21.400	275	108	250	101
25 — Turizm Bankası	1/5,14	329	17.000	13.700	1/7,87	306	12.700	18.300	64	93	75	134
26 — Yem Sanayii	1/3,00	61	75.400	10.000	1/3,21	424	18.900	8.700	93	695	25	87
Toplam		276.818				288.352						

TABLO IV
İŞLETMECİ İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNİN
KULLANDIKLARI SERMAYEYE GÖRE SABİT ve DÖNER
SERMAYE AYIRIMINI GÖSTERİR ÇİZELGE
(MİLYON T.L.)

İşletmecî Kurumlar	1967			1968		
	Kullanılan Sermaye	Sabit sermaye %	Döner sermaye %	Kullanılan sermaye	Sabit sermaye %	Döner sermaye %
1 — Sümerbank	2.857,8	460,7 16	2.397,1 84	3.259,1	730,8 22	2.628,3 78
2 — Etibank	3.833,2	2.012,2 53	1.821,0 47	4.650,12	336,1 50	2.314,0 50
3 — T. Kömür İşlet.	1.567,9	727,0 46	840,9 54	1.867,1	794,7 42	1.072,4 58
4 — T. Demir Çelik	1.835,8	1.072,6 58	763,2 42	2.629,91	036,2 40	1.593,6 60
5 — T. Çimento San.	708,3	521,8 74	186,5 26	818,1	608,6 74	209,5 24
6 — Ankara Çimento	105,6	86,5 86	19,1 14	116,3	82,5 71	33,8 29
7 — Azot Sanayii	828,9	656,6 79	172,3 21	1.068,3	812,4 79	255,9 21
8 — SEKA	581,0	329,7 56	251,3 44	858,7	577,4 67	281,3 33
9 — Makina-Kıyma E.	1.697,9	442,7 26	1.255,2 74	1.549,9	475,8 30	1.074,1 70
10 — T. Petrolleri	1.304,7	817,4 62	487,3 38	1.694,9	812,9 48	882,0 52
11 — T. Şeker Fab.	3.809,8	488,2 13	3.321,6 87	3.901,1	492,2 13	3.408,9 87
12 — PETKİM	358,6	388,6 —		621,1	493,0 80	128,1 20
13 — T. Hava Yolları	232,7	32,8 14	199,9 86	227,7	102,3 22	125,4 78
14 — Denizcilik Bank.	1.644,0	761,8 46	882,2 54	1.736,5	865,9 50	870,6 50
15 — Deniz Nakliyatı	426,6	299,8 70	129,8 30	455,4	309,4 67	146,0 33
16 — T.C.D. Demir Yol.	4.047,1	3.257,4 81	790,5 19	4.514,6	3.688,6 82	826,0 18
17 — P.T.T.	1.730,2	534,5 31	1.195,7 69	1.155,7	672,3 58	483,4 42
18 — Toprak Mah. Of.	1.002,7	381,9 38	620,8 62	1.897,4	376,4 20	1.521,0 80
19 — Et ve Balık K.						
20 — Petrol Ofisi	268,9	137,4 51	131,5 49	1.107,2	247,8 23	859,4 77
21 — D. Malzeme Of.	781,7	49,4 6	732,3 94	305,7	65,6 22	240,1 78
22 — Ziraat Donatım	228,3	41,4 17	186,9 83	691,0	53,7 8	637,3 92
23 — Süt End. Kur.	32,0	50,0 —		—	—	
24 — Tiftik - Yapığı	25,6	0,5 2	25,1 98	29,1	0,5 1	28,6 99
25 — Turizm Bankası	113,9	28,8 25	84,2 75	183,7	30,7 17	153,0 83
26 — Yem Sanayii	42,2	13,1 31	29,1 69	67,6	25,7 39	41,9 61

TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN EKONOMİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ SEMİNERİNDEN İZLENİMLER

Needet DURAKBAŞA

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Haziran sonlarındaki «İktisadi Kalkınma Yönünden Vergi Dışı Kaynakların Mobilizasyonu» seminerinden sonra, bu yıl, ikinci büyük seminerini, aradan henüz 3 ay bile geçmeden, 25 - 30 Eylül 1970 tarihleri arasında, «Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri» konusunda İstanbul'da, Tarabya Otelinde tertiplemiştir. Doğrusu bu büyük başarıdır. İki büyük semineri böylesine kısa bir sürede uygulayabilmek kolay değildir.

Seminerde 150 - 175 kişi katılmıştır. Bu sayı seminer süresince genellikle yüzden aşağı düşmemiştir ve ilgi seminer boyunca devam etmiştir. Seminere, Gelir Vergisi sisteminin Yurduмуza getirilişinde büyük emeği geçen, çoğu iktisatçımızın hocası Neumark'ın da gelmesi ve bir tebliğle katılması, ayrı bir özellik vermiştir.

Seminer, Konferans Heyeti Başkanı Dr. Nejat Eczacıbaşı'nın bir konuşması ile açılmış ve aşağıdaki programı uygulamıştır:

Seminer programı

Konu

Gelişmiş Ülkelerin Mali Politikalarında Yeni Temayüller

Prof. Dr. Fritz Neumark
J. W Goethe Üniversitesi - Frankfurt

Az Gelişmiş Ülkelerde Vergi Politikası ve Ekonomik Kalkınma

Prof. Dr. Jack Wiseman
Sosyal ve Ekonomik Araştırma Enstitüsü Direktörü, York Üniversitesi - İngiltere.

Türk Vergi Sistemi ve Ekonomik Kalkınma

Kemal Kurdaş
Eski Maliye Bakanı ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü.

Türk Gelir Vergisi Sistemi

Adnan Başer Kafaoğlu
T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürü - Ankara.

Türkiye'de Kurumlar Vergisi ve Ekonomik Hayat

Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Türkiye'de Gider Vergileri

Prof. M. Orhan Dikmen
Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksek Okulu Müdürü - Şişli - İstanbul.

Türkiye'de Gümrük Vergi ve Resimleri

İlhan Özer

T.C. Maliye Bakanlığı Müfettişi -
Ankara.

Türkiye'de Emlâk Vergileri

Öztin Akgüç

Osmanlı Bankası A.Ş. Umum Müdürlük
Müşaviri.

**Türkiye'de Yeni Vergi Tedbirlerinin
Ekonomik Etkileri**

Doç. Dr. Sevim Görgün

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Haftanın Özeti.

Kemal Kurdaş

Seminer sonunda varılan sonuçlar ve seminerin bir özeti Kemâl Kurdaş tarafından yapılmıştır.

Seminerde tatbikatçılar ve özellikle maliyecilerle üniversite öğretim üyeleri arasında, önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmamıştır. Yalnız, seminer sonunda, zihinlerde cevapsız kalan soru: Maliyenin başında bulunan şahısların, bu gibi ilmî toplantılarda katıldıkları görüşleri niçin uygulamaya koyamadıkları olmuştur.

Seminerde paylaşılan görüşleri ve varılan sonuçları, Kemâl Kurdaş'ın yaptığı özetten de yararlanarak, şöylece belirtebiliriz :

1. Vergi sistemimiz geçmişte ve bu gün modern vergi teorilerinin ver-gilemeden beklediği, iktisadî hayatta,

- a) Gelişmeye,
- b) Yüksek istihdama,
- c) Fiat istikrarına.

yardımcı olmak amaçları şöyle dursun, çoğu kere verginin ekonomik yönünün ihmâl edilmiş olması sebebiyle, gelişmeye tersine etkiler yapabilmektedir.

2. Vergi sistemimiz adalet, gelir ve servet dağılımını düzeltme, verimlilik prensipleri açısından da ciddi şekilde tenkik edilebilir. Bu arada, Gelir Vergimizin, özellikle, enflasyonun gelir dilimlerini etkilemesinin sonucu olarak, gitgide adaletsiz bir durum yarattığı, vergi yükünü daha çok küçük ve orta gelirli lere ve bu arada stopaj usulü ile vergilendirilen hizmet erbabına yüklediği, istisna ve muafiyetlerin (özellikle tarım kazançlarındaki istisnaların) vergi adaletini zedelediği, bugünkü asgari geçim indiriminin ise tamamen anlamını yitirdiği, aile beyanı esasının da eskimiş, adaletsiz bir sistem olduğu bir gerçektir. (Vergide peşin ödeme esasının yararına inanılsa da, bunu ticarî kazançlara yaymak ileri bir tekniği gerekli kıldığı için, uygulanması güç bulunmaktadır.)

3. Vergi sistemimizde kaçakçılık; bugüne kadar mükellefte vergi ahlâkı

teessüsü için yeterli çalışmalar yapılmamış olması, vergi teşkilâtının yetersizliği, muhasebe bilgilerinin yaygınlaştırılmaması, serbest muhasebe uzmanlığı tasarısının bir türlü kanunlaşamaması gibi sebeplerle büyük bir gedik yaratmış, verimi geniş ölçüde düşürdükten başka, vergi veren ve vermeyen arasında aşırı adaletsizliklere yol açmıştır.

4. Genel vergi politikası yönünden, Ortak Pazara gireceğimiz gözönüne alınarak, vergilemede özellikle muamele vergilerinde Ortak Pazar usul ve ölçülerinin esas tutulması zorunludur.

Mantıkî bir esastan mahrum görünen bugünkü (muamele) gider vergilerinin uzun vadede Ortak Pazar ülkelerinde uygulanan «katma değer vergisi» haline getirilmesi için çalışmalar yapılmalı kısa sürede ise, özellikle son vergilerin bazı sanayi dallarına yüklediği ağır külfet, geciktirilmeden hafifletilmelidir.

5. Kurumlar Vergisinin, kurumlaşmayı engellemese bile, hisse senetleri piyasası üzerindeki etkileri olumsuz bulunmuştur.

6. Gümrük Vergilerinin Ortak Pazar'a giriş sürecinde gitgide öneminin azalacağına ve bu suretle doğacak vergi kaybının yüksekliğine değinilmiştir.

7. Son vergi tedbirlerinin getirdiği değişiklikler ve iktisadî hayat üzerindeki etkileri tetkik olunmuştur: daha çok hasılat endişesi ile konulduğu anlaşılan bu vergilerin, vergi alanında, bir kısım boşlukları kapatmakla birlikte, genellikle fiyatlara yansıtacağına işaret olunmuştur.

8. Tüm iktisadî hayatta olduğu gibi vergilemede de hükümetlerin parlamentolar aleyhine gittikçe güçlerinin arttığı, bu arada, örnek olarak, parlamentolarca bir kısım vergilerde alt ve üst sınırların gösterilmesi ile yetinilip bu nispetler arasında indirim ya da artırım yetkisinin hükümetlere bırakıldığı ve bu hususun Anayasa Hukukuna aykırı düşmediği belirtilmiştir.

9. Prof. Wiseman'ın vergi tedbirlerinde teoriden çok, özel şartların gözönüne alınması; bilgilerin toplanması, hedeflerin tesbiti, sonra bu hedeflere gidecek yolların teoriden de yararlanarak belli edilmesi teklifi, çeşitli itirazları çekmekle birlikte ilgi toplamıştır.

Sonuç olarak, vergi sistemimizin bütün ile vergicilik prensipleri, Ortak Pazar'a girme kararımız ve Yurdumuz şartları açısından kurulacak bir «*Vergi Reform Komisyonu*» nda devamlı olarak izlenip düzeltilmesi gereği tesbit edilmiştir.

Seminerin sonunda, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyetinin Seminer Çalışmaları değerlemesi yapılırken, tarafımızdan yurdumuzda kamu sektöründe fonların toplanması kadar, belki ondan da önemli olarak, bu fon-

ların iyi kullanımını meselesinin varlığına değinilip «Kamu Sektöründe Fonların Kullanımı» üzerinde bir seminer tertiplenmesi teklif edilmiştir.

Konferans Heyetini bütün başarılı faaliyetleri için kutlamak isteriz.

DÜZELTME VE İTİZAR :

Sayın Necdet Durakbaşı'nın Eylül 1970 sayımızda yayınlanan «1969 da Bankalar» makalesinde bazı önemli tashih hataları olmuştur. Şöyle ki,

- a) I No. lu tabloda 1965 yılı karşısındaki şube sayısı 1918 değil, 1981 olacaktır
- b) Aynı tablodaki 1969 artış nispeti % 15,7 değil, % 15,5 dir.
- 2) II. No. lu tabloda 1965 yılı ticari mevduat rakamı 2919 değil, 2914 olacaktır.
- 3) IV No. lu tabloda 1969 yılı rakamlarını 1960 yerine konularak sütunlar birer sıra kaydırılmalıdır.

Düzeltilir, özür dileriz. BANKA Dergisi.

F O R D

DOĞU TİCARET T. A. Ş.

F O R D

MERCURY - TAUNUS

İSTANBUL DİSTRİBÜTÖRLÜĞÜ

Çırağan Caddesi 20 Beşiktaş - İstanbul

Telefon: 46 34 52

» : 47 10 63

P. K. 159 - Beşiktaş

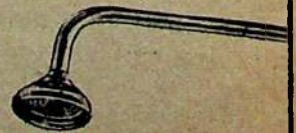
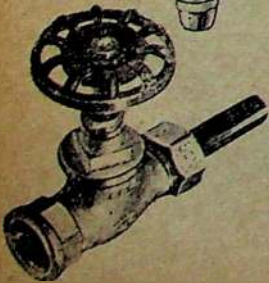
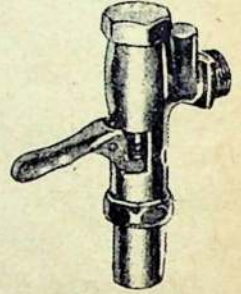
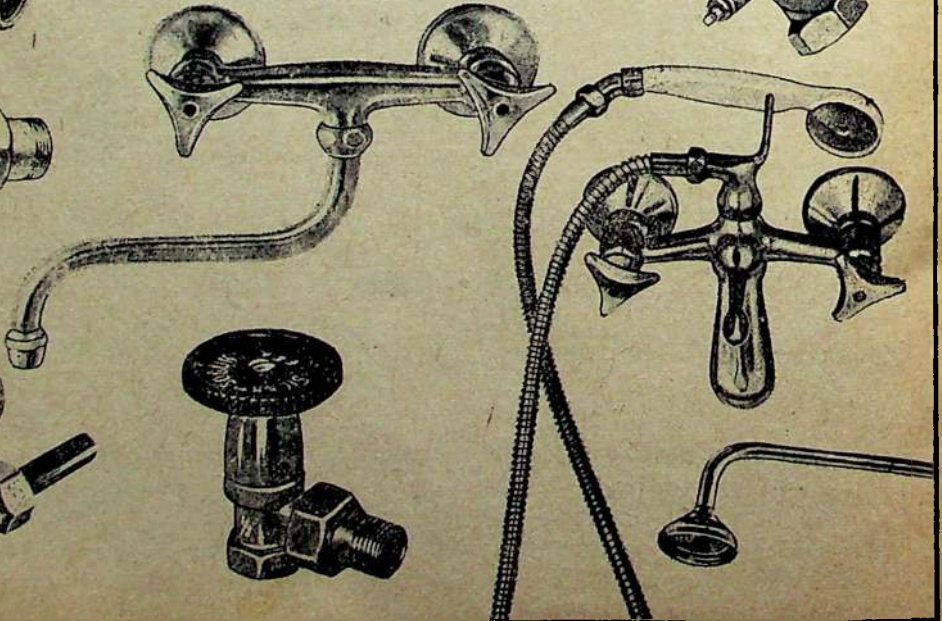
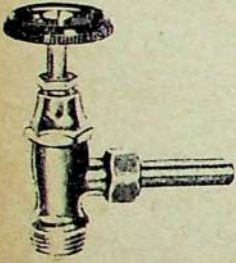
Telegraf : MELINCOT

Kalorifer ve sıhhi tesisat malzemesi ihtiyaçlarınız için

En yüksek kaliteyi ancak **E.C.A.**'da bulacaksınız!

E.C.A.'nın imal ettiği mamuller, çeşit bakımından 200'ü geçmiştir. İhtiyacınız olan sarı ve kromajlı mamullerin en kalitelisini ancak E.C.A.'dan temin edebilirsiniz. Bayındırlık Bakanlığı'nın resmî inşaatlar için şart koştuğu kalite belgesi E.C.A. mamullerine verilmiştir. E.C.A.'dan şaşmayınız.

TÜRKİYE GENEL DİSTRİBÜTÖRÜ
ELMOR TESİSAT MALZEMESİ TİCARET A.Ş.
Kemeraltı Cad. Balkan Han No. 37 Kat 2-3
Tel. : 45 52 27 Üç Hat P. K. 873 Karaköy

Türk yollarındaki
motosikletlerin yüzde yetmişi

JAWA

markasını taşıır.

MODELLER
JAWA 250
JAWA 250
DB TOTAL JAWA
CZ 125
STADION - Yarım yağlı motor

HAVADA JET KARADA JAWA

BOL YEDEK PARÇA İTİNALI BERVİS

ÇELİK MONTAJ

TİCARET VE SANAYİ A. Ş.

TÜRKİYE VE ORTAŞARKIN EN MODERN MOTOSİKLET FABRİKASI

Tel: 27.34.62 22.82.74 Telgraf: Şekiz 27.34.62 ÇELİK MOTOR Ticaret Ltd. Şti. Sirkacı Kar. No: 217 Tel: 27.34.62 22.82.74 Telgraf: Şekiz 27.34.62

siz de
ev sahibi
olabilirsiniz

tasarruflarınızı
devamlı olarak

t.c. ziraat bankasında
toplamayı
unutmayınız.